

**2 AYLIK
DERGİ**

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

YIL : 6 CİLT : 6 SAYI : 34 MAYIS - HAZİRAN 2023

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ Yıl: 6, Cilt: 6, Sayı: 34 MAYIS — HAZİRAN 2023

Sencer Karacalıoğlu	ŞURADAN BAURADAN	01-02
Prof. Dr. Ömer Demircan	TÜRKÇE'deki SÖZLÜKsel varsıllık.	03-08
Doç.Dr.Okan Baba	BİR DEVRİMCİNİN YETİŞMESİ (3)	09-14
Prof Dr. Süreyya Ülker	AÇITTAN ŞEBEĞE TEBEK	15-24
Eray Canberk	LÂF İLE SÖZ	25-26
Nuray Gök Aksamaz	İMGELER EVRENİNDE KÜLTÜR VE SANAT	27-32
Prof.Dr.Yıldız Tümerdem	AZİZ NESİN VE UNUTULMAZ ANILAR	33-35
FERHAT ÖZEN	ORHAN VELİ KANIK'I KİM ÖLDÜRDÜ?	36-39
TÜRKAY KORKMAZ	ATATÜRK ORATORYOSU	40-49
YILMAZ ÇONGAR	DOSTOYEVSKİ (2) SUÇ VE CEZA	49-53

ŞURADAN BURADAN

SENCER KARACALIOĞLU

14 MAYIS YAKLAŞIRKEN TÜRKİYE NEREYE KOŞUYOR?

Bektaşî'nin önüne üç ayrı kadehte şarap koymuşlar ve erenler bir tat da hangisinin en kötü olduğunu söyle demişler. Bektaşî birinci kadehteki şarabı tadınca en kötüsü bu demiş. Aman erenler öteki iki kadehin tadına bakmadın denilince bundan kötüsü olamaz demiş.

14 Mayıs seçimlerine gidilirken toplumun büyük bir kesimi bundan kötüsü olamaz anlayışı ile sandık başına gidecek gibi görünüyor. 11 ilde yıkıma neden olan ve elli binden çok kişinin ölümüne, yüz binin üzerinde kişinin yaralanmasına neden olan depremdeki sorumlulukları çok açık olan bugünkü yöneticileri tutan ve tutmayı sürdüren yana göre ise, tüm kötülüklerin, beceriksizliklerin hatta depremin kaynağı muhalefet. Sonucu, sandığa giden yandaş sayıları belirleyecek diyebiliriz.

Aslında bu seçimin önemi ve anlamı yalnızca iktidarın el değiştirip değiştirmemesi değil, aynı zamanda maskeli siyaset yapanların maskelerini çıkartmak zorunda kalacak olmalarıdır. Örneğin yer yer Atatürkçülük maskesini takanlar, bu maskeyi çıkartmak zorunda kalacaklardır. İki bin onlu yıllardan başlayarak Federasyon konusunun 2023 ün konusu olduğunu dillendirenler bir tercih yapmak zorunda kalacaklar. Büyük bir pişkinlik içerisinde hem federasyonu savunup, hem de Atatürkçüyüm diyenler bilsinler ki bu yutturmaca 'ya hangi kılıfı giydirirlerse giydirsınler başarılı olamayacaklardır.Özellikle CHP'nin Atatürkçü, Kemalist, devrimci direncini yok ettiklerini sananlar yanıldıklarının dersini alacaklardır.

Görünüşte tüm hazırlıklar yapıldı. 1 Mart 2003 tezkeresinin reddinin ardından CIA nın Türkiye uzmanı ajanı Henry Berkey'in ABD de 26 mart'ta Utah Üniversitesi'nde verdiği 'Felaket ile Flört: Türkiye, Irak ve ABD' adlı konferansta, "AKP lideriyle anlaşarak 'Türk ordusu'nu çok sıkı bir kafese kapattıklarını' söylediği" nin ortaya çıktığı(12 Haziran 2012 tarihli Yeniçağ Gazetesi'nde Salim Yavaşoğlu imzalı haber. Aktaran Arslan Bulut, 29 Haziran

(2)

2019 tarihli Yeniçağ Gazetesi.) Bu haber Türk Ordusuna karşı yapılan Ergenekon, Balyoz, Casusluk Davaları ve suikast bahanesiyle kozmik odaya girişin ışığında değerlendirildiğinde haberin doğruluk oranının reddedilemeyecek ölçüde olduğu görülmektedir.

Federasyon ve Türkçenin yanında ikinci bir dilin eğitim dili olması dayatması da 2023 Türkiye'sinin gerçek Atatürkçülük ve Kemalizm konusundaki ölçütlerinden biri olacak. Bu konu: Ergenekon ve balyoz davaları günlerin de "Bizim askerlerin eşleri ve sevgilileri de Güneydoğudaki gaziler için maarif takvimine soyunsun" diyecek ölçüde vicdan yoksunu Nagehan Alçı'yı parti otobüsüne almaya, ya da "Kemalizm ırkçıdır" diyen gazeteciyi İzmir'de liste başı yapmaya benzemez. Sakın, bak bugüne dek yaptıklarımıza alıştılar " tıpış tıpış gelip oy verecekler " yanlışına düşerek olmayacak duaya amin denilmesin...

Değerli okurlar.Bu sayıda ilk kez şiire yer vereceğim. Dergide yayınlayacağım ilk şiir kendi şiirim olacak. Ümit ederim beğenirsiniz.

Bir Nokta Nedir ki

Evrende bir nokta nedir ki

Bir nokta bir büyük hiç

Çocukluğuma bir nokta

Gençliğime bir nokta

Sevdalandığım kadınlara bir nokta

Yaşanmışlıklara bir noktalı virgül

Yaşanacaklara üç nokta

Evrende bir nokta nedir ki

Evrende bir nokta bir büyük patlama

Dünya çocukları merhaba.

Sencer KARACALIOĞLU

TÜRKÇE’deki SÖZLÜKSEL varsıllık.

Ömer Demircan

A. BİRİMLEME.

Sözel iletişimde iki ayrı anlatım yolu kullanılır: *işitsel, görsel*. İşitsel birimler *sesel-biçimlere*, görsel-birimler doğal olarak oluşan, ya da elle, yüzde biçimlenen görüntülere yüklenir. Görsel anlatım için görüntüye dayalı birim oluşturma son derece kısıtlı kaldığından, gerektiğinde görüntüden yararlanılmasına karşın, beyindeki dil işlemleri doğrudan dilsel anlatım seselbirimleme ile sözel üretim yoluyla bağlanıp sözel üretim, sözlüksel *sonekleme, ikileme, tamlama* işlemleriyle gerçekleşir. Kök biçimlemeyansımalara dayanır, Sözlüksel birimler: *kökler, türevler, ikilemelere* uyulanan işlemlerle üretilir.

1. Türkçe bir Altay dilidir. **KÖKleri** tek-hecelidir.¹ “Yazılmayan patlamalı ünsüz /z/ da (*zof, zöf, zöp, zuf, zah*) katılırsa, kökler 30 anlam ayırıcı sesbirim ile biçimlenir. “De-, ye-, su, ne, ya” dışında bütün kökler kapalı-hecelidir. “Çak-, çat-, kır-, küs-, sus-, ses, ...” gibi tek-heceli yansıma birimler doğrudan anlam yüklenerek oluşmuştur. “Süpür, püskür” gibi kimi sözlüksel yalın birimler ise: “*/süp/, */püs/, ...” gibi anlamsız yansıma-sesel-hece tabanlara “-(Z)İr” gibi Türkçe bir ek koşularak “süp-ür, püs-k-ür-, ...” gibi birimlenir. Bu işlem de Türkçe bir sözcüğün ikinci hecesinde sonikleme başladığını gösterir.

Türkçe Sözlükte yaptığım taramalar sonunda 924 dolayında tek-heceli, Türkçe bir ek ile sözcükleşen 788 dolayında da “yansıma-sesel-hece + Türkçe-ek” ile biçimlenen iki heceli yalın sözcük çıktı. Her kök bir türetme eki ile öteki (*ad, eylemi niteleyici*) türe dönüşebildiğine göre (*çek- > çeki > çekik, > akıcı / yer > yerel > yerleş- / düz > düzle- > düzlük*) sözlüksel olarak $924 \times 3 = 2.772$ “tek-heceli + iki-heceli” birim oluşur. İki-heceli 788 dolayında yalın sözcükler de katılırsa; $2.772 + 186 = 2.958$ **eylem**; $2.772 + 462 = 3.234$ **ad**; $2.772 + 140 = 2.912$ **niteleyici** olmak üzere **9.104** “tek-heceli + iki-heceli” yalın sözcük eder. Bütün ulamsal ayrımlar, dizimsel işlevler 70 dolayında dizimselek ile belirlenir.²

Sözlüksel üretim üç ayrı **üst-işleme** bağlanmıştır: **sonekle türetme, ikileme, tamlama**. Sonekle türetmede (*yaz- > yaz-ı, yaz-an, yaz-gı, ...*) 80 dolayında türetme eki kullanılır. “İkileme”ye bağlı 18 ayrı birimleme türü evrilmiştir. Tamlama, “**niteleyicisözcük+nitelenen sözcük**” ile birimlenip her sözcük türü gerek *niteleyici*, gerekse *nitelenen* işlevine koşulabilir. Sözlüksel birim üretiminde üç üst işleme bağlı 40’ın üzerinde ayrı türetme+ sözlükselbirimleme işlemi uygulanır.

Düzanlam. Kökler, ekler, türevler, işlemler ile sözlükselbirimleme “**düzanlamlama**” ile üretilir; biçimlenen, örneğin “*tat+lı>tatlı*” birimi “*tadı+olan*” anlamları toplanarak, sözel bağlamdan bağımsız, sözlüksel olarak anlamlanır. Öyle bir anlamlama için önceden üretilmiş birimlerin ezberlenmesine gerek yoktur. İletişim sırasında dilsel-işlemler kolayca etkinleşip işletilebilir.

Yananlam ise, birimin bütününe “*bağlam değişimi + düşün + anlam-aktarımı*” ile yüklenir. “*Tatlı yemek*” > tatlı D > **tatlı** (*tatlı olan bir yemek türü*). “*Hanım eli gibi bir çiçek*” sözü, sözel üretim ile andaş olarak: *düşüm+ “çiçek” anlamının aktarımı* ile “**hanımelî**” (bir tür çiçek) ögesine indirgenemez. Yananlamlı birimler sözel üretim sürecinde değil, öncesinde oluşup sözlüksel belleğe alınır.

Sonek biçimlemede ise, sesbirimsel ayrımlardan: “*ön-art, düz-yuvarlakünlü, ötümlü-ötümsüzpatlamalıünsüz*” karşıtlıkları silinerek sesbirim sayısı 15’e iner: **A, I, B, D, G, C; v, s, z, ş, l, r, y; m, n**. Hecelemede biçim bozulmaları: “*her hece bir ünsüzle başlamak zorundadır*” kuralına göre uygun olan **koruma ünsüzü /s, n, m, r, y/; ya dakoruma ünlüsü /A, I/**, yansıma sesel hece sözcükleşmesinde ise, **/b, d, g, k, s, ş/** ünsüzlerinden uygun olanı katılarak önlenir.³

2. **Sözlüksel birimler**. Türkçe sözlüksel birimler: *tek-heceli kökler, yansıma hece ile birimleneniki-heceli yalın sözcükler, türevler, ikilemeler, tamlamalar*dır. Kolay anlaşılır olması için “**sonekli-tü-rev** (*aç-ık, açma*), **ikilemeli-türev** (*aç.aç, açık.açık*), **nitelemeli-türev** (*açık kapı, göz aç-, tık.tıkvr-*)” denmesi belki daha doğru olabilir. Sözlüksel işlemler: sonekle **türetme**, sözcük **ikileme**, niteleyici ile nitelenen **tamlama**dır. *Tamlama, Fransızca’dan yakıştırma çeviri ile, dizimsel sanılır*. Oysa, tıpkı sonikleme gibi, sözlüksel bir düzanlamlama işlemidir.

Birincisi, Türkçede *söz-içi işlevler* özel birer **işlev-eki** ile ayrılırken, *tamlama-olusturucu-birim işlevleri* (*niteleyici+nitelenen*) “**konum**”u ile belirlenir. Yalnızca ad-tamlamasında niteleyen (sıfat-dışı) bir sözcük ise, o “-(s)İ” ekiyle ayrılır.

İkincisi, söze girerken, tıpkı bir türemiş-sözcük gibi, **tamlama** da, ayrıca, **işlev belirten dizimsel bir ek almak zorundadır.** Örneğin: “**okul-duvarı**” nesne işlevine koşulunca “...-ı /-(y/n)ı” ekini alır: *İşçiler-Ø [okul-duvar-ı]-n-ıyıkı.*

Üçüncüsü, sözel-işlev-lemede sessiz ekli (-Ø) işlev-ayrımızdizimseldir, türetmede kullanılmaz. İşçiler [**Okul-duvar-ı**]-**nı**yıkı” yerine” > “İşçiler *duvar-ı]-**nı**yıkı**okul**” içinde niteleme ilişkisi, anlam bozulur, birim sözdışıdır.

Dilsel bellekte sözlüksel birimler (kökler, ekler) ile işlemlerin bulunması yeterli olabilir. İşlemler her birime ayrımsız uygulandığına göre dizimsel işlemler, sözlükselbirimleme ile andaş olarak uygulanır.⁴Düzanamlı türevlerin ezberlenmesine gerek kalmaz. Türkçe gerek öğrenilme, gerekse işleme açısından son derece düzenlidir. Türkçe Sözlükselbirimlemede (1) birimler ile işlemler arasındaki uygulama ilişkisi ise şöyle gösterilebilir. Anlaşıldığı gibi **kökler** ile yalın birimler her üç üst-işleme: *türetme*, *ikileme*, *tamlamaya*, **türevler**: yeniden *türetme*, *ikileme* *tamlamaya*, **ikileme** ise yalnızca **tamlama** işlemine girmektedir.

(1)

168.222 türev,1.830.857ikileme,75 .726.587.459 tamlama	↓ Türkçe SÖZLÜKSEL-İŞLEMLER		
	2. SONEK- leme ↓	3. İKİLEMe ↓	4. TAMLAma niteleyici+nitelenen ↓
↓ İşleme giren BİRİM			
1 Kök (çak-) ⇒ Yansıma hece +ek ⇒ */püs/, */süp/	+çak-ıl + püs-k-ür-, süp-ür-	+ çak.çak +süpür.süpür (süpürme),	+ yavaş,süpür- +çivi.çak-
2 Türev: yaş-lı, süp-ür-ge⇒	süp-ür-ge-ci	yaş-lı.baş-lı,+ süpüren süpürene	+süpürge.sopası çalısüpürgesi
3 İkileme yaş-lı.baş-lı⇒	-	-	yaş-lı.baş- lıadam+çaka.çaka. yürü-

İ.S. 950-1919 arasında, neredeyse bin yıl süreyle Türkçe yalnızca “**sözlü-dil**” olarak işlenmiş, yazı-dili olarak ne yönetim ne de eğitim-dili, alanına sokulmamıştır. Batı’dan edinilen güveniliriz orientalizer bilgilere göre Türklerle ilgili veri saklama, yoketme, yarattıkları vahşeti haklı gösteme amaçlı olmadık katranlı-yananlar uydurma bugünde sürüyor.⁵

3. Harf Devrimi, Dil Devrimi etkileri.

(i)**Atatürk**,“*eğitim ışığından yoksun bırakılan Türk halkı*”nı kısa sürede aydınlanma sürecine sokmak için: *bilimsel, kısa sürede kolayca öğrenilebilir*bugünkü Türkçe ABC ‘ yidüzenleterek 1 Kasım 1928’de **Harf Devrimini** başlatır.⁶ Ardından **Dil Devrimi** (1932) ile sözlük Türkçeleştirme sürecine sokulur (Demircan, 2000).Böylece Türkçeye karşı uygulanagelen “**dil-tekel**” kırılır. Türkçe bir yandan iletişim, etkileşim, öte yandan eğitim, yönetim dili olarak kullanıma girer. Türk halkına “**okuma, yazma**” becerileri armağan edilir.⁷ Halkın konuştuğu sözlü dile dayalı olarak evrilen**yazıdili** aracılığıyla topluma sunulan çağdaş eğitim bireye bütün aydınlanma yollarını açar. Öyle bir süreçte ussal yeteneklerin, dilsel becerilerin gelişmesine en verimli katkı yoğun “okuma” ile olabildiğince sağlanır.

(ii)**1 Ocak 1929**’dan başlayarak Arap Harflerinin toplum yaşamıyla ilişkisi kesilir.⁸ Yönetimde, eğitimde, resmi işlemlerde ve belgelemede, iletişimde, basın-yayında yalnızca “**Yeni Türk Harfleri**” kullanılması zorunlu kılınır. Millet Mekteplerinde herkes yeni harfleri öğrenecek, öğretme dili, öncelikle sözlük ve terimler Türkçeleştirilecektir. Daha ilk gün İstanbulda okuma-yazma öğretme halka açık ücretsiz 2500 dersane açılır.

(iii)1935’te okur sayısı %30’a ulaşır.⁹ Gazete haber, köşe yazılarından **eskiyazı**ile yazılanlar da yeni harflerle yazılanlar da ilk önce (*ikameci: Osmanlıca yabancı sözcükleri Türkçe sözcükler ile de-ğiştiren*) *düzeltilme*ne gider. Gelen yazılar yeni harflerle, olabildiğince Türkçe sözlükle yeniden yazılarak dizilir. Bir bakıma düzeltme **Osmanlıca’dan Türkçeye tümce düzeyinde düz-çeviri** yapar.¹⁰

(5)

(iv) Kitaplıklarda yeni harflerle basılmış yeterli yayın yoktur. 1938 yılında Hasan Âli Yücel Milli Eğitim Bakanı olunca 1939'da ilk "Yayın Kurultayı"nı toplar, ardından bakanlık "Tercüme Bürosu" yeniden örgütlenir. 1940 yılında seçkin Batı Klasikleri çevrilip Bakanlık yayınevince basılarak bütün Halkevleri, okul, 17 Nisan 1940 yasasıyla açılan Köy Enstitüleri kitaplıklarına yolların. Ben KeçiörenKöy Enstitüsü kitaplığından o klasiklerden 200'ün üzerinde kitabı okuyup kimilerinin özetini defterime yazdım.¹¹

(v) **Osmanlı romanı.** 1923 sonrasında Türk şair ve yazarları da şiirlerini, öykü ve romanlarını olabildiğince Türkçe yazmağa başlar. Osmanlı döneminde 1839'dan sonra yayınlanan romanlar Osmanlı romanına girer. Türk halkına yabancı, **Osmanlıca** ile yazılmışlardır. **Dil Devrimine** karşı olsalar da, 1929'dan sonra Osmanlıca yazılıp basılmış öykü ve roman kitapları yeni Türk harfleriyle Türkçeye çevirmek zorunda kalırlar. **İkame (dil-içi sözlüksel çeviri) yoluyla sözlük değiştirilerek düz çevrilip, bir bakıma yeniden sözcüklendirilerek, özgünlük yitip o metinler çeviri metinlere dönüşürler, Osmanlıca metinlerin kimileri birkaç kez öyle işleminden geçirilirler. Öyleyse, dil açısından Osmanlı döneminde Türkçe öykü ve roman metni bulunmadığı anlaşılır. Dil Devriminden sonra çeviri öykü ve romanlara dönüşmüş sayılırlar.**

B. Türkçe kökler ile sözlüksel birim üretim ilişkisi

1. Türkçe sözlüksel birimlere, sözlüksel üretim işlemleri uygulanınca: beyindeki olası Türkçe sözlük: **168.222 türev, 1.830.857 ikileme, 75.726.587.459 tamlama** türü sözlüksel birim üretebilecek gücüllükte çıkıyor. O sayılar, gerçek olası toplamın yarısı dolayındadır. Sözlüksel varsıllık, işlem türlerinde tek birime düşen olası sayılarla çarpılarak bulunabilir. İstenirse, ortalama gerçek sayılar ile bir kimsenin kullandığı gerçek sözcük sayısı bulunabilir.¹²

(2)

Tek birime düşen düz anlamlı sözlüksel birim üretim sayıları:

(A) **TÜRETME:** **168.222 türev bölü (924 tek-heceli + 788 iki heceli yansıma+ek) 1712=**

(i) bir yalın sözcüğe olası **98 türev**, (ii) bir köke **168.222 bölü 924 = 182 türev.**

(B) **İKİLEME:** **1.830.857 ikileme bölü 168.222 türev=**

(i) Bir türeve olası **10 ikileme**; (ii) yalın bir köke **1.830.857 bölü 1712= olası 1.069 ikileme.**

(C) **TAMLAMA:** **75.726.587.459 bölü (168.222 türev + 1.830.857 ikileme =) 1.999.079=**

(i) her birime olası **37.881 olası tamlama**; (ii) bir KÖK'e **75.726.587.459 bölü 1712 =**

44.232.820 olası tamlama düşer.

Gene de, o toplamlara göre **Türkçe Sözlük (2011)**de basılı sözlüksel birim toplamı beyindeki **olası toplam sözlüksel birim varsıllığının milyonda biri** çıkıyor. Yananamlar, yananamlı birimler işlem dışı olup ayrıca belirlenmelidir.

2. Türkçeye sözlüksel saldırılar.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde eğitimsiz bırakılan halkın dili Türkçe, sözlü olarak işlenmesine karşın 1929-1945 arasında, "**halkın konuştuğu Türkçeden bir yazı-dili yaratma imcesi**"ne devlet bütün gücüyle katılınca, bir yazı dili olarak Türkçe hemen serpilivermiştir. O hızlı evrimin büyük ölçüde beyindeki Türkçe sözlüksel birimlemeye, işlemlemeye, işlevlemelerin elverdiği sözlüksel bellek ile üretim ilişkilerine bağlanabilir.

Ancak , o olanakların ayırımına varan Anglo-ABD gücü hemen karşıdevrim çalışmalarını başlatmıştır.¹³ 1946'dan sonra, Yüksek Köy Enstitüsü kapatılarak, öteki enstitülerin dersleri öğretim izlen-celeri, öğretmenleri değiştirilerek onlar da 1952 yılında sona erdirilir.

Karşılık olarak 1953 yılında ülkeye yabancılaştırıcı **yabancıdilde ortaöğretim**, 1955'te **yabancıdilde yükseköğretim** geçilir. Öğretim izlenceleri her yıl değiştirilerek eğitim düzeyi gizlice düşüş sürecine sokulur. 1974'ten sonra eğitim dili (İngilizce, Arapça ile) "iki-üç"lenerek kurumsal çökertmelerle ABD-ilizce saldırı yeniden başlatılır. 1982 sonunda TDK kapatılır. Kurum AKDITYK'na bağlanır. Yabancıdilde öğretim yoğunlaşarak 1987'de İngilizce tek yabancıdil olur. 1998'de, şair, solcu Ecevit döneminde yabancıdil öğrenmeye başlama yaşı sözde 12'den 10 yaşına indirildi görüntüsü verilerek yabancıdil-öğretimi anaokulundan başlatılır.

Özellikle 1980'den sonra da Türkçe sözcük sayısı üzerinden sürekli eleştiriler başlatılır. Üretimle hiç mi hiç ilgisi bulunmayan yöneticiler elinde okullar savrula savrula eğitimden uzaklaştırılarak çökertilir. Gazetelerde Türkçe Sözlük üzerine aşağılayıcı yorumlar yayınlanır. Saldıranlar Türkçe

(6)

sözlüksel yapılanmayı bilmemekte, savlarını yalnızca sonekle türetme (2.A) işlemine göre, sözlük yazarlarının seçtiği birim sayısı üzerinden, Fransızcaya göre çevirisel olarak üretirler.

Nitekim David Cuthell¹⁴, “*Türkçenin Matematiği*” başlıklı internet metninde üç sav ileri sürer:

(i).“... **Viktor Hugo şiirlerini 40.000 kelime ile yazdı. Türkçeyi en zengin kullananlardan Yaşar Kemal’in romanları 3500 kelimeyi geçmez görüşü çok yaygındır.**” Bir İngiliz yazar seçeceğine Fransız şair ile karşılaştırmış. **ii.** “... *Türkçe, matematiğe dayalı olmaktan da öte, neredeyse matematiğin kılık değiştirmiş halidir.*” **iii.** “... *Bu mükemmelliğin nedeni matematikle olan iç çelişkidir. Keza , ne yazık ki, Türkçenin, ...bu dili konuşanlara kurduğu tuzak da buradadır. ... Teknik açıdan mükemmel bir dil olan Türkçe, kendi dışımızdaki dünyayı kendimiz değiştirmeden, olduğu gibi algılamadaki en büyük engelimizi oluşturmaktadır.*” Ne yalan! Kısacası: “*Türkçeyi bırakın, yönetimde, eğitimde İngilizceyi kullanın!*” der.

Yazarımız **YAŞAR KEMAL** için sözcük sayısı **3500** türeve ikileme ile tamlamalar eklenerek bulunabilir.¹⁵ Doğrusu, **Yaşar Kemal**’in gerçek olası sözlüğü: en az **168.222 kök+türemiş sözcük, +1.830.857 ikileme, 75.728.586.538 tamlama**’dan oluşur! Üstelik, verebildiğim toplamalar, beyindeki dilsel, düşünsel yaratıcılığa açıklası Türkçe sözlüğün ancak yarısı sayılır!

Cuthell, Türkçe sözlüğün yalnızca “**kök+ek**” ile üretilen türevlerden oluştuğunu sanmaktadır. (2) içindeki verilere göre kullandığı toplam **3500** sözcük: beyindeki Türkçe sözlüğün **milyonda birinin yüzde ikisioranında çıkıyor!**

Sözlüksel göstergelemede Türkçe eylemlere “*genel bir tek edimsel ayrım*” bağlanır: “**çek-**: kendine doğru, ya da birlikte hareket ettir” gibi. Öteki ayrımlar, eyleme bağlanan niteleyicilerle birlikte “*niteleyici + nitelenen*” dizimli birimlerin bütününe koşudur: *yavaş çek-, acı çek-, tel çek-*. Tamlama birimlerin anlamları ikili birim anlamlarıdır. Öyle bir birimleme Türkçeye-özel bir sözlüksel birimleme işlemidir. İncelenirse, o yolla “**niteleyici+çek-**” ögeli birimlere 80’den çok anlam bağlandığı görülür.¹⁶ ‘**Ad+çek-**’ eylemi ile biçimlenen **sözlüksel-tamlamaların 110 ayrı** İngilizce tek eylem karşılıkları ABC sıralı olarak şöyledir:

(3)

(i) Eylem: “**ÇEK-**”: el etek çek-: **abandon** / astar çek-: **apply** / ilgi çek-: **attract** / dayak çek-: **beat** / sınır çek-: **border** / duvar çek-: **build** / araba çek-: **buy** / saman çek-: **carry** / kablo çek-: **connect** / 10 iple çek-: **count** / kum çek-: **carry** / kopya çek-: **cheat** / fiili çek-: **cojugate** / 30dk çek-: **continue** / örtü çek-: **cover** / çizgi çek-: **cross** / yuvarlak çek-: **cylinder** / fırça çek-: **curse** / el ayak çek-: **desert** / kenara çek-: **drag** / 20 çizgi çek-: **draw** / üstüne çek-: **dress** / şarap çek-: **drink** / suyu çek-: **drain** / suyu çekil-: **dry** / çizgi çek-: **erase** / cıztamı çek-: **escape** / sütü çek-: **exhaust** / sürme çek-: **eyelash** / oltayla çek-: **fish** / 30 kahve çek-: **grind** / ipini çek-: **hang** / bayrak çek-: **hoist** / zılgıt çek-: **humiliate** / yukarı çek-: **increase** / içine çek-: **inhale** / anneye çek-: **inherit** / sorguya çek-: **interrogate** / ütü çek-: **iron** / bıçak çek-: **knife** / 40 5 gün çek-: **last** / üstüne örtü çek-: **lay** / başı çek-: **lead** / yukarı çek-: **lift** / ilmek çek-: **loop** / kura çek-: **lot** / 31 çek-: **masturbate** / yanlış anlama çek-: **misunderstand** / anlama çek-: **mean** / özlem/hasret çek-: **miss** / 50 boya çek-: **paint** / boğaya çek-: **pair** / garaja çek-: **park** / besmele çek-: **pray** / masayı çek-: **pull** / protesto çek-: **protest** / masraftı çek-: **pay** / fotoğraf çek-: **photograph** / tuz çek-: **powder** / dayak çek-: **punish** / 60 imbikle çek-: **purify** / el etek çek-: **quit** / yukarı çek-: **raise** / bayrak çek-: **raise** / tırmık çek-: **rake** / polise çek-: **report** / babaya çek-: **resemble** / inzivaya çekil-: **retire** / dosdolay x çek-: **round** / diskur çek-: **scold** / 70 sandalye çek-: **seat** / tel çek-: **send** / dikiş çek-: **sew** / tetiği çek-: **shoot** / şut çek-: **shoot** / kumaş çek-: **shrink** / kapağı çek-: **shut** / şarkı çek-: **sing** / sümük çek-: **sniff** / nutuk çek-: **speak** / 80 kahır çek-: **stand** / el etek çek-: **stop** / baş ağrısı çek-: **suffer** / emici ile çek-: **suck** / 5 dk çek-: **take** / polise çek-: **take** / kulak çek-: **threaten** / dırdırını çek-: **tolerate** / eziyet çek-: **torture** / yedekte çek-: **trail** / 90 odun çek-: **transport** / pancar çek-: **transfer** / çizi çek-: **plough** / astar çek-: **undercoat** / sigara çek-: **use** / iple çek-: **wait** / ihtar çek-: **warn** / çizmeleri çek-: **wear** / 5kg çek-: **weigh** / tel çek-: **wire** = **100** / imzayı çek-: **withdraw** / + canı çek-: **desire** / can çekiş-: **die** / iple çek-: **await** / çile çek-: **punish** / halay çek-: **dance** / fermuarı çek-: **zip** / hapislik çek-: **prison** -, fitili çek-: **inflate** -, **110**.

(ii) **Ad: GÖZ-** aç-, al-, süz-, at-, ay-, dik-, kırp-, koy-, yan-, yum- // **yumma-**, kaş-göz et- / gözardı et-, göz değ-, göz ucuyla bak-, göz kulak ol-, gör-, gözle ye-, özleri çakmak çakmak ol-, gözleri çukura kaç-, // gözleri dol-, dolu dolu ol, gözleri dön-, gözleri fıldır fıldır bak-/ol-, gözleri takılıp kal-, gözlerinde şimşek çak-, **27** // **açıl-, çıkar-, gezdir-, ısır-, ışı-, belert-, boya-, bürü-, çevir-, dağla-, devir-, // fırla-, seğir-, kapa-, kapan-, parla-**, göz göre göre-, göz açıp kapa-, göz açtırma-, göz alabildiğine, göz dol-dur-, // göz doyur-, göz gözü görme-, göz kamaştır-, göz yıldı-, gözle görülür-kıl-, gözleri bayıl-, göz-leri berraklaş-, buğulan-, çivilen-, gözleri süzül-, // gözleri yaşar-, gözleri yuvalarından fırla-, **32 = 59** // **GÖZ-Ü-** ak-, ay-, çık-, dal-, değ-, dol-, doy-, dön-, düş-, gör-// kal-, kay-, kes-, kork-, oy-,öp-. sev-, sil-, süz-, şiş-, // ye-, yeme-, yıl-, yor-, yum-, kork-, **gözlerini fal taşı gibi aç-, gözleri gül-**, gözü arkada kal-, gözü gibi sev-, // gözü ol-, gözü olma-, gözü tut-, gözü uyku tut-, gözüm çık-, gözünü aç, gözünü al- göz dik-, gözünü dört aç-, gözünü yum-, // gözünün önüne gel-, kardeş gözüyle bak-, gözlerinin içi gül, **ışıl.ışıl-ol-** gözü görmez ol-, **45** // **gözü açıl-, alış-,acı-, ara-, bürü-**,

(7)

çevir-, ısır-, iliş- devir-, alış-// kapa-, kamaş-, uyu-, uyan-, gözlerini devir-, gözlerini kaçır-, gözleri bulan-, gözü çıkar-, gözü dumanlan-, gözü gibi sakın- //gözü görme-, gözleri karar-, gözü kesme-, gözü kör olsun-, gözü okşa-, gözü takıl-, gözü uyku tutma-, gözüm görme-, gözünde büyüt-, gözü takıl-, //gözüm görmesin-, gözünü alama- gözünü ayırma-, gözünü bağla-, gözünü çıkar-, gözünü esirge-, gözünü doyur-, gözünü duman bürü-, gözünü kapa-, gözünü karart-, //gözünü kırpm-, gözünü kin bürü-, gözünü korkut-, gözünü toprak doyur-, gözünü yıldır-, gözünün içine baka baka- gözünün yaşına bakma-, gözünün önünü görme-, 48 =93 // GÖZ-E-al- / alma-, bat-, gel-, gir-, kaç-, kak-, sür-, süz-, vur-, // çarp- göze sürme çek-, gözlerine mil çek-, gözüne bak-, gözüne bat-, gözüne çarp-, gözüne dizine dur-, gözüne sok-, **görün-,üfle- // damlat-, kestir-, gözlerine inan-, gözüne görünme-, gözüne iliş-, gözüne karasu in-, gözüne kestir-, gözüne uyku girme-, 28 // GÖZ-DE gözünde şimşek çak-, gözünde tüt-, uyku ak-, gözünden kıskan-, gözünde büyüt-, 5 // GÖZ-DEN -düş-, çık-, kaç-, ol-, öp-, gözden irak ol-, göz önünde tut-, **fıskır-, çıkar-, geçir-,** // kaçır-, kaybet-, kaybol-, gözlerinden oku-, gözünden yaş boşan-, 15 // Toplam: 200. (göz açtır, göz açıl, ... gibi edimsel ayrımlar dışında)**

(iii) Niteleyici: DÜZ / dümdüz: bas, bat, biç, çak, çat, çek, çık, çiz, del, // dik, dil, diz, dur, git, in, it, kak, koy, koş, // kır, kes, oy, ör, sal, sar, seç, ser, sok, tak, //tut, tık, uç, vur, yar, yat, yay, yaz, yığ, yir, //yol, yon, yüz, yay, kırk, ölç, ört, sark, sürt, yırt, // yont, ... 51 // + anlat-, otur-, bağır-, beğen-, boya-, buda-, sıva-, büyü-, çağ-la-, çatla-, çevir-, //çiğne-, damla-, daya-, devir-, dişe-, doğra-, doku-, döse-, eğir-, //ekle-, fıskır-, fırla-, gönder-, ilet, kaldır-, kapa-, kıvrır-, kullan-, püskür- //sıçra-, söyle-, süpür-, tara-, üfle-, yama-, yürü-, 37(kök+ek). Toplam 88 +dümdüz git-, çek-, in-, kak-, kes-, ser-, sok-, uç-, yar-, yay-, yon-, kırk-, ört-, boya-, buda-, sıva-, büyü-, çatla-, doku-, döse-, tara-, yürü-, 22 Toplam: 110 (edimsel ayrımlar dışında).

C. Düzalmaz, yanlış, terimler

Osmanlı dönemi okulları, öğretim-dili Arapça olan “medrese” (1300-) ile öğretim dili Osmanlıca olan “mektep”tir (1839-). Okullarda okutulacak ilk Osmanlıca dilbilgisi 1951 yılında yazılmıştır. O yazımda terimler, ayrımlar çeviri terimlerle eşlenmiş, Osmanlıca sözlükselsözdizimsel ayrımlar Fransızca ayrımlarla eşlenerek terim çevirisi yapılmıştır.¹⁷ En çarpıcı eşlemeler: **çekim, pasiflik, isnat grubu,tamlama**, yardımcı-eylem. Arap harfleriyle yazıma bağlı: **İkilemeler, yansımalar sözcük değildir. Türkçe söz başında /m/ fonemi bulunmaz.“fiil kökleri kullanılma sahasına tek başlarına çıkamazlar. M. Ergin:“... fiil kökü kelime köküdür, fakat kelime değildir, ... ”.**¹⁸ Bütün “nispet-i’si” içeren Arapça öbeklemelerdışısı kalmasın diye -sÂl eki, “Fransızcadan alınmıştır, yabancıdır” denilerek Türkçe dışına itilmiştir.¹⁹

¹ Köklerin tek-heceli oluşu Çince ile yakınlığı gösterse gerek. Çince kökler, ağız ya da geniz ünlüleriyle bitip sözlüksel tondan dolayı açık-heceli, Türkçe kökler ise, biçimsel değişmezlik gereği “ye-de- su, ne” dışında kesinlikle kapalı-hece oluşturur. Türkçede **sonек ile türetme** ve **işlevlemeye** karşılık Çincede sözlüksel birimlerin ton ile anlamlandırılıp sözcükleşmesi dışında sözlüksel birimlemede bir ayrılık görünmüyor. Öteki sözlüksel işlemler (**ikileme, tamlama**) ise ortaklıktır.

² Bir yazarın sözcükleri ile sözcük başına olası ikileme ile çarpılırsa: 2.958 eylem x 70 ikileme = , 3.234 ad x 23 ikileme =, 2.912 niteleyici x 15 ikileme =, ... Çıkan toplam sonuç ile: (i) 2.958 eylem x 2.912 niteleyici + (ii) 2.958 eylem x 3.234 ad + (iii) 2.958 eylem x 2.912 niteleyici + (iv) 2.958 eylem x (3.234 ad x 23 ikileme =, 2.912 niteleyici x 15 ikileme = toplam ikileme ile) = İstenirse üç inceleme yazım içindeki sayılardan seçilenler ile düşünülen olası sözcük sayıları hesaplanabilir.

³ Köklere göre, EKlerdeki sesbirimler: (i)İlki ünlü: **geniş-ünlüA** (= a/e), **dar-ünlüI** (= i/u/ü); “A/I” ünlü birleşimi **Ü** (= a,e, i,i,u,ü). (ii)Onüç ünsüz /B (p/b), D (t/d), G (k/g), C (ç/c), /v, s, z, ş, l, r, y, m, n/ sesbirimlerinden oluşur. (iii)Ek başında: “-D-, G-, C-, s-, ş-, m-, l-, (r-), y” ünsüz sesbirimleri; (iv) Ek sonunda: “-B-, -D-, -G-, -C-, -s-, -z-, -ş-, -m-, -n-, -v-, -l-, -r-, -y” ünsüz sesbirimleri bulunur. (v) Yansıma sesel-hecelerinin Türkçe bir sonекle sözcükleşmesinde kullanılan koruma sesleri: /b, d, g, k, s, ş/: şam-b-ır, şal-d-ır, şan-g-ır, fiş-k-ır, ak-s-ır,

⁴ Demircan, Ö.: **Eylem-kökleriyle sözlüksel-birimlemeler** (Türkçedeki sözlüksel matematik 1) ÇTD Aralık 2021/ÇTD Ocak 2022: 600-607. Örneğin bir tek “çek-” eylem kökü (ad, niteleyici kökler) ile oluşan 100’ün üzerinde **tamlama**dan her biri anlam karşılığı İngilizcede 100’ün üzerinde ayrı tekil eyleme yüklenmiş görünüyor. İki dil türü apayrı sözlüksel birimlemeye bağlı demektir.

⁵ Anadili Türkçe olup da İngilizce ile eğitim-öğretim görenlerin sözlüklerinin sığ kalma olasılıkları çok yüksek sayılır. Belki de Türkçeye olur-olmaz sözlüksel birim aktaranlar onlar. Türkçedeki o düzenlilik, ayrı dilli devşirme ve dönme yöneticilerce, bana göre orientalistçe engellendiği Batı dillerine göre çevirisel ayrımlarla betimlenmeye çalışıldığı, ezbere dayalı aykırı bir öğretim yöntemi kullanıldığı için, sözlüksel birimlerin üçte ikisi sözlük-dışı bırakılmıştır. O uygulama devşirmelerin anadil yapısına, orientalist uygulamalara da uygun görüldüğü için dışlanıp yasaklanmış sözlüksel üretim işlemleridir. Selçuklu, Osmanlı yönetiminde halk eğitimsiz bırakılarak cahil tutulmuş, din kitabını bile anlamadan sesletme zorlamaları ile neredeyse bin yıl bilerek karanlığa gömülmüştür.

⁶ Türkçe dışı dillerin sesbirimlerini yazan harfler ABC’ dışı bırakılır. Arapça-Farsça birçok sözcük yazılmadığı için sözlükten düşer.

⁷ İS 1881’de dil çalışmalarında **anlam ayırıcı sesel birim / sesbirim** kavramına ulaşılarak bir anlam-da “Phonemics / Yazımbirim” alanı biçimlenmiş. Abecenin kullanılmaya başlanmasıyla insanın dilsel: “duyduğunu-anlama” ve “konuşma” becerilerine iki beceri daha, “okuma” ve “yazma” beceri-leri eklenir. Türk halkı o becerilere 1928’de “Harf Devrimi” ile kavuşmuştur. Ancak, halkın ayrılınmasına karşı olan Osmanlı türü yönetimleri halkı yazıdilden yoksun, okuma araçlarından uzak tutmuştur.

⁸ Fahir İzzet’e göre Osmanlıca, Türk Halkı için “yabancı” bir dildir. Arap-Harfleriyle açıkça yazılamamaktadır. 1920’de 600 yıllık Osmanlı döneminin eğitim sonucu: %1 okuyup yazabilen’dir. Onların da çoğunluğu ya İstanbul’da yaşamakta, ya da devlet görevlisi olarak çalışmaktadır.

⁹ 620 yıl süren Osmanlı döneminde yüzde-bir, beş yılda yüzde-otuzbeş!

¹⁰ O gün için **Türk Sözlüğü**nde % 35 dolayında Türkçe sözlük bulunmaktadı. Çünkü 1900 öncesinde Osmanlı sözlüklerine Türkçe sözcükler yazılmamış. İlk kez Türkçe sözcükler 1901’de Şemseddin Sami: **Kamus-i Türkî**’sinde yayınlanmış.

¹¹Kent ve kasabalarda açılan bakanlık ve özel kitapevlerinde satışa sunulur. “Beyaz Kitap” adı verilen o yayınlar 1945 yılına değin 500’dolayına çıkar. Böylece okurlar Türkçe kitaplarla buluşur.

¹²Demircan, Ö.: “*Türkçede sonek ile ‘sözcük-türetme’varsılığı*”(Yalnızca Türkçe birim ve işlemler ile olası gücüllük: 2/7) Çağdaş Türk Dili Aralık, 2023; – “*Türkçede sözlüksel-‘ikileme’ varsılığı*”(Yalnızca Türkçe birim ve işlemler ile: 3/7) Çağdaş Türk Dili, Ocak 2023; - “*Sözlüksel-‘tamlama’ varsılığı*” (Yalnızca Türkçe birim ve işlemler ile: 4/7). Çağdaş Türk Dili, Şubat 2023.

¹³ Kilisenin (1213-)'ten sonra üniversitelerde örgütlediği sömürü görevlisi eğitimi ile Asya ülkeleri, özellikle Ortadoğu bölgesi özel alan seçilmiş, ülkelerin gelişmesi, tarım-dışı üretim, çağdaş eğitim işbirlikçi yönetimler aracılığıyla engellenmiştir. Kendi ülkesinde insan-haklarını tanısa da Asya ülkelerinde sürekli çatışma çıkararak halkları, ülke aydınlarını öldürmüş, öldürtmüştür. 1945 sonrasında Asya ülkelerinde yaşanan terörü sömürgeci Avrupa devletleri ile ABD ya doğrudan uygulamış ya da örgütlemiştir.

¹⁴ Prof. David Cuthell, alanı: *Osmanlı Tarihi*; ABD, Türk Etüdleri Enstitüsü, 30 Ocak 2020, orientalistçe bir internet metni. Batılılar, o tür orientalist yalanları (özellikle bk. E. Said, 1978, Cengiz Özakıncı kitapları ve Kanal B yayınları) 1980 sonrasında kasıtlı sıklaştırdılar. Orientalisçe okunursa, doğruyu sahiplenip gerçeği yoksayan Ernest Renan’ın kiler gibi soygun gizleyen *katranlı bir yalan* olduğu görülür.

¹⁵ (2) : 3500 türev (3500 x 1069 =) **3.741.500** ikileme + (3500 x 37.882 =) **132.587.000** tamlama olmak üzere = **Türkçe olası en az 136.328.500 sözlüksel birim** ile yazmış mı oluyor? Ayrıca, dipnot 7 içinde verilen yazılar okunabilir.

¹⁶ “Çek-” eylemi ile düzenlenen örnekler için Demircan, Ö.: -“**Türkçenin ortadireği ‘eylem’ler nerede?**” Yeni E, no:4, Ağustos 2021: 71-75. (Bk. I/I kökler, 17). Somutlaştırma ile niteleyiciye göre gerçekleşen **76** ayrı **tamlama anlamı** Türkçe olarak verilmiştir. Sözel üretimde, “*tamlama yerine, o türevler kullanılır*”, denemez.

ÇEK: Yaklaştır-, bırak-, kapla-, etkile-, kısıtla-, götürt-, taşı-, bağla-, bekle-, sür-, çoğalt-, vazgeç-, azarla-, ayrıl-, ört-, giy-, iç-, kuru-, sil-, sür-, öğüt-, tut-, as-, azarla-, yükselt-, aşağıla-, arttır-, andır-, sorgu-la-, düzelt-, göster-, yay, yed-, dene-, kazan-, anla- özl-, boya-, yerle-, yalvar-, uyar-, öde-, öğüt-, döv-, tekle-, arıt-, ıssızla-, düz-le-, bildir-, yalnızlaş-, ayrıl-, uyar-, azarla-, yolla-, ateşle-, vur-, daral-, kısal-, türkü söyle-, dayan- sıkıl-, em-, uzat-, hoşgör-, taşı-, aktar-, sür-, dumanla-, iç-, bekle-, giy-, geri al-, canı iste-, ölün-, oyna-, biçimle-, ...

¹⁷ Yalçın Küçük (1984)’e göre kendisini bile yabancı kaynaklardan öğrenmiş olup (“*Türk aydını Tercüme Odası’nda (1832-) doğar. Kendisini yabancı kaynaklardan öğrenir, ...*”) dilini de 1850’de ancak Fransızca ayrımlar ile açıklamaya çalışan zamanın Türk aydınının yazdığı, o her ayrımı yanlış betimlemiş dilbilgisi, yabancı dil kuramları ile koşullanmış olarak Türkçenin nasıl birimlenip dizgeliştiğini ancak 1990’dan sonra, **Türkçeye Türkçeden bakınca** doğru anlamaya başladım. **Türkçe Sözlük’e** niçin bakılır? Biçimsel saydamlık Harf Devrimi ile çözümlendiğinden, sözcük, sözlüksel birim anlamlarını öğrenmek için. Öyleyse sözcük biçimleri önce birimsel olarak doğru yazılmalı, doğru dizinsel yerinde açıkça, Türkçeye göre açıklanmalıdır. Ne var ki Türkçe Sözlükteki düzenleme ile açıklamalar Türkçeye göre değil, Türk okur için değil, Batı dillerine göre Batılılar için düzenlenmiş izlenimi verir.

¹⁸ M.Ergin (1962: 104, 108) o özellikleri: “*fiil kökleri kullanılma sahasına tek başlarına çıkamazlar. “... Yani fiil kökü kelime köküdür, fakat kelime değildir, ” ancak sonlarına ek almak ve bir isim gövdesi haline gelmek suretiyle kullanılma sahasına çıkarlar: “bil-mek, yap-mak” gibi,*” der.

¹⁹ Demircan, Ö.: “**Türkçe ‘-sAl’ eki üstüne ‘sal’lamalar**”, ÇTD, Eylül 2022; 617 -“**Türkçe ‘-sAleki’ni Arapça ‘nispet-i’si ile dışlama**”, yTDD: Kasım-Aralık 2022.

‘ BİR DEVRİMCİ YETİŞİYOR – 3

OKAN BABA

Mustafa Kemal ,Sofya’dan İstanbul’a gelir.!9.Tümenin teslimi emrini almak için Harbiye Nezaretine gider Sarıkamış’tan dönen Enver Paşa ile görüşür. Mustafa Kemal “Teşekkür ederim numarası ondokuz olan Tümene beni kumandan buyurmuşsunuz” der.Tümenin nerede olduğunu sorar Enver Paşa:

-Bunun için belki Genelkurmay’la görüşürseniz daha kati bir malumat alabilirsiniz, Der

.Mustafa Kemal izin ister Genelkurmay’a gider.”Ondokuzuncu Tümen Komutanı yarbay Mustafa Kemal” diye tanıtır.Oradaki görevliler hayretle onabakarlar . Mustafa Kemal bu durum için şöyle der: ‘Düşününüz adeta sahtekar vaziyetindeydim” Sonra içlerinden biri

-Böyle bir Tümen Liman VonSanders ordusunda bulunmaktadır. Bir de onunla görüşün .der

.Liman Von Sanders,o dönemde Çanakkale Cephesi Komutanı’dır.Kurmay başkanıMustafa Kemalitanıştırır. Mustafa Kemali nazıkçe karşılar. onun Sofya’dan geldiğini öğrenince ,aralarında şu konuşma geçer:

-Hala Bulgarlar, harbe girmeyecek mi?

Mustafa Kemal:

-Şimdilik girmeyi düşünmüyorlar

-BulgarlarHala Alman ordusunun başarısına inanmıyorlar mı?

-Hayır Ekselans

-Niçin

-Benim anladığıma göre Bulgarlar, iki ihtimalden biri anlaşılmadıkça harbe girmezler.

Birincisi Almanya’nın başarı kazanması bilgilerinin inandırıcı delillere dayanması ,ikincisi harp kendi topraklarına temas etmekle.

-sizin fikriniz nenedir?

-Bulgarların düşüncesini haklı görüyorum.

Von Sanders ayağa kalkar Mustafa Kemale İzin verir.

Mustafa Kemal ,anlıyor ki komutanınbu tümenden haberi yoktur.

Kendi yöntemiyle tümenin Tekirdağ’da kuruluş halinde olduğunu öğreniyor. Tekirdağ’a gidip,19.tümeni teslimalıyor,biray içindekuruluşu tamamlar.Tümenin görevi Ece limanı Seddülbahir Morto limanın arasındaki sahili korumaktır.Mustafa Kemal,Balkan savaşında bu bölgede görev yapmıştı Maydos’a geçer. Buradaki birlikler de emrine verilir. Arıburnu ve Ece limanını içine alan bölgeye bir komutan atar. Bigalı Köyünde karargahını kurar.Kıtaları yerleştirmek için durumu şöyle anlatır.

“Benim kanaatime göre düşman çıkarma teşebbüsünde bulunursa iki noktadan teşebbüs ederdi. BiriSeddülbahir diğeri Kabatepe. Benim nokta-i nazarıma göre düşman karaya çıkarmadan bu sahil parçasın doğrudan müdafaa etmek mümkündü. Binaenaleyh alaylarımı böyle sahilden müdafaa edecek surette yerleştirdim.”

Mustafa Kemal Maydost’a görevli olduğu zaman yaptığı savaşları şöyle anlatır “-Düşman bir defa çıkarma teşebbüsünde bulunuyor Ozaman hep ağızlarda işitip duyduğumuz bir Mehmet çavuş çıkıyor, toprağımıza ayak basan düşmanı tekrar denize atıyor.Birde 18 mart vardır ki asıl bizi alakadar eden budur.Düşman adalara

asker yığmış saldırıya denizden saldırıya geçer.Denizi koruma ve savunma görevi Cevat paşanıdır.Mustafa Kemal Bey sahilde yerleştirdiği birliklerle ,top,süngü ile karaya çıkmaya çalışan düşmanı ezer.Mustfa kemal “.Fakat bu bir deniz hareketidir.Bu hareketin komutanı Cevat paşadır” der.18 Mart günü sabah Cevat paşa Maydos’ta bulunan karargaha gelir.Mustafa Kemal karakuvetleri komutanıdır. Seddül bahir sahilindeki tertibi görmeye giderler. Kirte’yegettikleri zaman düşman Kirte ve alçıtepeyi top ateşine tutar. Maydos’a dönerler oradan savaşı yönetirler .Burayı koruyan 26.alay komutanına gerekli emri verir Mustafa Kemal.Ogün sahildeki topçu ve piyade birlikleri sahilde top ateşi yapan gemileri ve karaya çıkan düşmanı mağlupeder. Mustafa kemal”**Ogün...askerler,zabitler, kumandanlar cidden şaynı taktir bir fedakarlıkla , hani cesaretin ,tevekkül haddi azamisi ile toplarını sonuna kadar kullanmışlar vazifelerini ifa etmişlerdir.”**

Deniz savaşından ümidini kesen düşmanın sahile yeniden çıkarma yapma girişimi yapacağını düşünen Mustafa Kemal, teyakkuza bulunmayı emreder mıntıka Komutanlığına Halil SamiBey askerlerine talim ve terbiyesiyle uğraşır. Gelecek emirleri bekler. 12 Nisan sabahı gemi toplarının sesinden Arıburnu’nda bir olay olduğu anlaşılır. Çeşitli kıtalardan gelen bilgileri değerlendirir, Mustafa Kemal kıtaların sayısını artırır, düşman Arıburnu’na çıktığını anlar. Halil Sami yardım için bir tabur yardım ister, Mustafa Kemal Gözetleme yerinden durumu inceler bu işin birtaburla olmayacağına karar verir. Bütün tümeni harekete geçirir. Bütün komutanları yanın çağırır onlara 6 maddelik bir emir yazdırır. Hazırlıkları yapar.Sonra 57 alay içtima durumunda hazırdır. Mustafa Kemal içtima yerine gelir ,alayı kendisi yürüyüşe geçirir.Kocaçimem tepesine yönlendirir. Kendisi ve bütün kumandanlar atla erler yürüyerek yola çıkarlar. Bozuk yollardan Kocaçimen tepesine çıkarlar . Bu tepe mıntıkanın en yüksek tepesidir. Buradan bütün savaş alanı görülüyordu. Tepeleri gözlerken karaya çıkan düşman askerleri uzakta olduğun tahmin eden Mustafa kemal, sonra kıtalara kısa bir istirahat vermesini emreder. Kendisi Conkbayırı’na gitmek için yola çıkar.yol bozuk olduğu için yürüyerek Conkbayırı’na ulaşır. Mustafa Kemal karşılaştığı manzarayı şöyle anlatır.”**Conbayırı’nın cenubundaki 261 rakımlı tepeden sahili tarassut ve teminine memuren oralarda bulunan müfreze efradından Conk bayırına doğru koştuğunu gördüm.**

.Bizat efradın önüne çıktım:

-Niçin kaçılıyorsunuz?dedim

- -Efendim düşman! Dediler

-Nerede?

- İşte diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler.

Düşmanın bir avcı hattı 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve kemali serbest ile ileriye doğru yürüyor.Şimdi düşünün ben kuvvetlerimi bırakmış, eftrat ondakika istirahat etsin diye..Düşman da bu

tepeye :gelmiş Demek ki düşman bana benim askerlerimden yakın Ve düşman benim bulunduğum yere gelseKuvvetlerim pek fena bir vaziyete duçar olacaktı. Ozaman artık bunu bilmiyorum, bir muhakeme Mantkiye midir yoksa sevki tabi ile midir bilmiyorum. Kaçan efrada

-Düşmandan kaçılmaz, dedim

-Cephanemiz kalmadı. Dediler.

-Cephaneniz yoksa süngünüz var,dedim

Ve bağırarak bunlara süngü taktırdım. Yere yatırdım.

Aynı zamanda Conkbayırı'na ilerlemekte olan piyade alayı ile cebel bataryalarının yetişme bilmesi için efradı" marş marşla" bulunduğum yere gelmeleri için emir zabitini, gerigönderdim. Bu efrat süngü takip yere yatınca düşman efradı da yere yattı. Kazandığımız an bu andır."

Önde gelen bölük,cepanesiz bölüğü takviye eder düşmana ateş etmeye başlarMustafa Kemalın yanına gelen 57. Alay 2 taburu ve bütün taburlar bölüğü takviye eder.Mustafa Kemal yeniden düzenleme yapar.Kendisi de batır yanın yanındadır. 57.alay, öğleden önce saat on civarında taarruza başlar . 27 alay ve 19uncu fırkanın büyük bölümünün Kocadere istikametine getireceğini ilgililere bildirir. Savaşı Conkbayırı'ndan idare eder..

12 nisan 10 .24'te

Düşmanın karaya çıkmış piyadesi Arıburnu ile Karatepe arasında birbuçuk kilometreKadar sırtları işgaletmişti.Mustafa Kemalın birlikleri çeşitli yönlerden düşmana saldırırlar.Savaş bir sat sürdü. Düşman 261 rakımlı tepeden ricat eder.Bu savaş kazanılır.MustafaKemal " Ben kumandanlara şifaen emir verdiğim zaman emirlere şunu da ilave etmişimdir"Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum.Biz ölünceye kadar Gececek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir."

Vakit daha erken olduğu için gelen haberlere dayanarak' yeni önlemler almayıdüşünür.Kumtepe kilitbahir yakın ve önemliolduğuna karar verir. Bazı birliklerioraya toplamak ister.Fakat Kumtepe'ye düşman çıkmadığını Cevat paşadan öğrenir. Bunun üzerine Arıburnu'na taarruzetmeye karar verir.Mustafa Kemal muharebe meydanına gider, düşmana taarruz eder. Düşman çekilmeye başlar, düşman tart edildi diye komutanlar karanlık basınca muharebeyi keserler.Fakat düşman yeniden asker çıkarmaya başlar 12/ 13 Nisan gecesi Mustafa Kemal durumu öğrenmek için sabaha kadar cepheyi dolaşır .Birlikleri yeniden tertip eder. Kemal'inden muharebeyi idare eder. Arıburnu muharebesi 12 Nisandaverir.Mustafa kemal düşmanın yaptığı taarruzlara etkin kaşılık veriyordu. 17 Nisanda kendisine verilen yeni birliklerle, düşman hücum etmeden taarruz ederek düşmanı vurma karar verir. Birlik komutanlarını yanına çağırıp bir konuşma yapıyor. Konuşmanın son bölümü şöyleydi."**Düşmanı büsbütün kaçırmamak için çok düşünmeye gerek yoktur.İçimizde ve kumanda ettiğimiz askerlerde Balkan utancının ikinci bir safhasını görmektense burada ölmeyi tercih etmeyenlerin bulunacağını katiyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissederseniz.Dehal onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim. Şimdiye kadar elde ettiğimiz başarıyı tamamlamak için emrime verilen taze kuvvetlerle hattıHarbe vasil olmaktadır."**

18 nisanda yapılan taarruzlar düşmana büyük zarar veriyor .ogün savaş 24 saat sürüyor.Asker çok yorulduğu için taarruzu durduruyor.Ondan sonraki günlerde savaşdevameder.Fakatsdüşmanhücumları hızını keser. 4 Mayıs 1915 'te Arıburnu mıntıkasındagörevi biter, Mustafa Kemalın.

Mustafa Kemal 19. Tümenine döner. Bu dönem Mustafa Kemal'in ikinci görüştür. Burada da Arıburnu'na destek oluyor. Hemen hergün düşmanla savaş devam ediyor. Artık düşman da yorgun savaşın hızı kesiliyor. Fakat 22 Mayıs'ta düşman güçlü bir taarruz yapıyor. Bombasındaki iki siperimizi zapt ve işgal ettiler. 23 Mayıs günü siperleri geri alıyorlar. Burada siperlere giren düşman askeri bütünüyle öldürülüyor. Bu muharebede 3000 düşman askeri ve subayı ölüyor. 24 Mayıs'ta siperlere girmeye çalışan düşman yeniliyor. 25, 26, 27, 28 tarihlerinde savaş olmuyor. Ayın 29'unda düşman 31, 32, 34, numaralı siperlere saldırıyor. Düşman buradan atılıyor. 1 Haziran'dan 16 Haziran kadar önemli olaylar yok. Fakat 16 Haziran'da düşman bir taarruza kalkmış fakat püskürtülmüş. 29 Haziran'da düşmanın yaptığı saldırı çok şiddetli olmuş fakat düşman tartılmış denize kadar sürülmüş. 24 Temmuz kadar olay olmaz.

25 Temmuz'da düşman yeniden bir taarruza geçti, Mustafa Kemal aldığı önlemlerle buradaki düşmanı yok ediyor. Fakat düşman sağ taraftan saldırıyor. Mustafa Kemal 14 saat aralıksız çarpışmadan sonra düşman başarılı püskürtülüyor. Düşman 26 Temmuz'da yeni gelen kuvvetlerle karadan ve denizden büyük bir taarruza geçtiler. O gün savaş bütün şiddetiyle sürdü. Conkbayırı, durumu çok kötüydü. Bu tepe bölgenin en yüksek tepesi olduğu için düşman bu tepeye hakim olursa bütün mıntıkeyi kontrol edebilirdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal durumu ordu komutanlığına bildirdi. Ordu komutanı Liman Von Sanders kurmay başkanı aracılığı ile Mustafa Kemal'e konuştu. Mustafa Kemal ordu kurmay başkanıyla görüşür. Durumu olduğu gibi anlatır. Ordu komutanı düşüncesini sordurur;

-Başka çare kalmadı mı?

-Daha bir an mevcuttur. Bu anı da ziya uğratabiliriz. Eğer bir felaketi umumiye karşısında kalmamız pek muhtemeldir. Bunun için kuvvetler birleştirip tek elden yönetilmelidir. Mevcut kuvvetleri benim kumandama verilmesinden başka çare yok.

-Çok gelmez mi?

-Az gelir

Mustafa Kemal sorumluluk almasını bilen bir komutandır. 26-27 gecesini saat 9.50 Ordu komutanı Liman Von Sanders tarafından Anafartalar grup komutanlığına tayin edildiği ile ilgili tebliği alır. Aynı emirde 27 Temmuz'da yapılacak taarruzun yapılması için hemen görev yerine hareket etmesi emredilmiştir. Mustafa Kemal alay komutanı Şefik Beyi 19uncu tümen komutanlığı vekaletine atar yanına Tümenin baştabirini ve diğer bir süvari zabitanı yanına alır. Yola çıkar, Dört ay savaş içinde cesetlerin arasında ceset kokan bu yerden ayrıldı. Mustafa Kemal diyor ki "O gece saat onbirde ilk defa temiz bir hava karşısında bulundum" Ruşen Eşref "'Bukadar ağır bir mesuliyeti nasıl birdüşünce ile kabul ediyorsunuz" diye sorduğuzaman "öyle bir mesuliyetli deruhte etmek ... basit bir keyfiyet değildir. Fakat ben, vatanım mahvolduktan sonra yaşamamaya karar verdiğim için..." der. Saatlerce uzak olan Çamlıteke karargahına atla gider.

27 Temmuz gece saat 1.30 civarında gurup karargahına gelir. Önce emrine verilen bütün komutanları Karargaha çağırır. Onlarla bir değerlendirme yaparlar düşmanın nerde olduğunu, nerden çıkarma yapacağını belirledikten sonra bütün birim komutanlarına ve bölüklere kadar emri ulaştırır. Saat 2'de gerekliliğe işlerinin yapılması ve telefon hatlarının çekilmesini emeder. Cephe komutanı General Liman Von Sanders karargaha geldiğini haber verirler. Mustafa Kemal Karargaha döner. Görüşürler. Mustafa Kemal yeni gelen birliklerle taarruz etmeyi düşünmektedir. Yapacağı saldırıyı yönetmek için ayrılır. Saat 4.30'dan önce gözetleme yerine gider. 12 fırkanın taarruza başladığını görür. 5.50'da 7.

bu fıkranın raporları gelir. Bu iki fıkranın taarruzları başarıyla devam eder. Düşmanın bir kolordusu ve bir tümeni bu birlikle tarafından mağlup edilir. Mustafa Kemal 'Düşman kollarda toplu nizamda ilerliyordu Bu yürüyüş kolları önlerinde henüz ne hiçbir mevcudiyete nede hiçbir faaliyete tesadüf etmeyeceklerini zannediyorlardı. Onun için önlerine hafif avcı hattı bulundurmakla iktifa etmişti. Fedakar avcılarımızın başlarına atılmaları, topçularımızın isabetli şarapnellerinin yanaşık düşman kollarının üzerine tesir etmesi düşmanın inzibatı da kuve-imaneviyesi de kumandayı da ihlal etti..." diye değerlendiriyor.

Bu büyük yenilgiye karşın düşman, ısrarla denizden çıkarma yapmayı sürdürüyordu. O gün Mustafa Kemale emrine yeni iki piyade alayı verilir. Mustafa Kemal yönetim yerine gider Liman Von Sanders Mustafa Kemal'in ateşin içine girmemesini, onu korumasını ister. Fakat Mustafa Kemal'in haklı olduğunu düşünür. Ona izin verir. Mustafa Kemal, kurmayları ile Çamlı tekke ve Koca çimen yönünde ilerler. Yolda giderken bir düşman uçağı onları izler, bomba atar, yanındakiler, kendilerini korumak için birden dağılırlar. Yollarını şaşırarak, karanlığa kalarak ertesi güne kadar karargaha ulaşamazlar. Mustafa Kemal, yanındaki süvari asteğmeni ile bulundukları yoldan yürüyerek Conk bayırı'na gitmek istemiş. Fakat yol İngiliz'ler tarafından tutulmuş olduğu için başka bir yoldan Conk bayırı'na ulaşırlar. Yamalardaki kıtaların durumunu inceler. Buradaki karargahda geceler, gerekli emirleri verir, yeni gelecek birlikleri bekler. Bu düşmanın işine yarayacak diye düşünür. Oradaki birliklerle taarruzu emini verir. Çadırın çekilir dinlemek için, fakat çeşitli işler için gelenlerle ilgilenir uyuyamaz.

.Mustafa Kemal; eskiden orada bulunan birliklerle saldırmaya karar verir. Çünkü yeni gelenleri beklerse bu zamandan düşmana yarayacağını düşünür. Burada bulunan askerler önde gelen taze kuvvet onları izleyerek , tan ağarırken taarruz başlayacaktır. Top, tüfek kullanmadan süngü ile düşmanın üzerine atılacaklardı. Ancak birlikler 28 Temmuzda komutanın yanına gelirler. Mustafa Kemal Düşündüğü hücumu 28 Temmuz günü yaklaşık saat 4.30 da başlatıyor. Seyretmek üzere Liman Von Sanders ve kumandanlara gelip katılır. Zamanın uzaması havanın aydınlanması nedeniyle düşman askerlerimizi göreceğini düşünen Mustafa Kemal, oradaki kumandanları çağırır. Kumandanlarla beraber askerlerin önüne geçer. Askerlere düşmanın kaçmaya hazırlandığını fakat buna izin vermeyeceğimizi söyler. ." Bunun için ben ilerden kırbaç sallayarak vereceğim işaret üzerine hemen hepiniz düşmana atılacaksınız" der. Düşman hattına doğru yanaşır. On adım ilerler, kırbaç başının üzerinde çevir aşağı indirince hücum başlar. Bütün birlikler düşmana atılır. Kısa sürede düşman yenilir.. O gün düşman denizden karadan topraklarla Conk bayırını' Ateş altına alır. Bulundukları yer hücumların arasıymış Mustafa Kemal ilerleyen askerleri seyrederken bir şeyin kuvvetle göğsüne çarptığını duyumsar. Mustafa Kemal "Evet sağ tarafta ceketimde bir kurşun yeri gördüm Nuri Conker "Efendim vuruldunuz," dedi .Ben bunun duyulmasını istemedim, askerlerin maneviyatı üzerinde yapacağı tesiri düşündüm. Elimle ağzını kapattım." diyor. Cebindeki saati bir şarapnel parçalıyor .Orada bulunan Liman Paşaya anı olarak veriyor . Liman Paşa Mustafa Kemale aile arması olan omega markalı siyah saati hediye ediyor. Orada bulunan bir teğmen kendi zenit marka saatini vermiş. Bu sırada askerler hücumu sürdürmüşler ilk düşman hattı saat birde yok olmuştur. O sırada Türk askeri nerede ne kadar düşman hatları varsa bozup dağıtır. Düşmanı denize doğru sürerler. 3 Ağustos'a kadar muharebe olmaz.

3 Ağustos Muharebesi. 2 Ağustos akşamı saat 6.30 da düşman Kireçtepe'ye saldırır. Bazı siperleri işgal eder. Fakat Türk askerleri gece buradan düşmanı kovar. Bu birliğin bir taburdan çok olduğunu tahmin eder, Mustafa Kemal. Bu durumda Kireçtepe'ye asker sağlamak için askerleri muharebe sahasında toplanmasını emreder. 12 tabur asker toplanır. Gelen birlikler durmadan ateş hattına sürülür. Mustafa Kemal ve kurmayları da askere yaklaşır. Fakat buradan muharebe hattına bir tek yol vardır.

Sahile yakın olduğu için düşman torpido ile ateş altına alır. Mustafa Kemal askerin sınır hattında durduğunu görür.Buradan geçmek ölmek demektirFakat buradan birliklerin mutlak geçmesi gerektiğini Düşünen Mustafa Kemal, önce kendisi koşarak geçer. Kurmay başkanı ve kumandanlar geçer.Askerlere “geçeceksiniz” diye emir verir. Paça parça asker koşarak geçer. Muharebenin sonunda düşman etkisiz kalır. Türk askeri üstünlük kazanır.

8 Ağustos muharebesi.:Düşman saldırıya devam eder 4ağitos’tan 8 Ağustosa kadar küçük çarpışmalar, çeşitli bölgelerde sürer.8 Ağustos sabah erken saatlerde düşman kuvvetleri askeri düzede bir değişiklik yapar. Bazı gemilerden asker çıkardığı görülür. Mustafa Kemal öğleden önce Küçük Anafartalar’da bulunan kıtaların yanına gider. Birliklerde, bazı değişiklikler yapar. Fakat durumun ne olacağı belli olmadığı için ihtiyatta bulunan askerlere silah başı yapmasını emreder.Bu arada top sesleri gittikçe artar. Düşmanın taarruza geçtiğini Küçük Anafartalar çevresindeki tepelere doğru saldırdığı anlaşılıyordu.Mustafa Kemal büyük bir taarruzla yapıldığını anlayınca ,Bütün birliklere gereken önlemlerin tamamlanmasını emreder. İhtiyat askerlerinin hedefe varmaları için zaman kazanmak gerektiğinden yanındaki Süvari birliği alay komutanına, perdeleyerek düşmanı durdurmasını emreder. Suvar komutanı bu görevi başarıyla yerine getirir Düşmanın bu taarruzlarına karşı bütün cephede Türk askeri taarruza başlar. Topçu ve piyadeler düşmanı burada etkisiz hale getirir. Fakat aynı gün düşman bütün kuvvetleriyle taarruzu sürdürür. Her iki taraf büyük kayıp verir. Muharebede İngilizler onbeşbin zayat verir. Bu muharebelerde başarı Türklerde kalır. General Hamilton bu savaşta cephede bulunur.

14 Ağustos Kavacık Muharebesi: Düşman Kayacık ağılı cephesinde bulunan kıtalarımızı topçu ateşine tutmuş akşam üstü daha da şiddetlenmişti. Mustafa Kemal Kayacık ağılı cephesine bir taarruz yapmaya karar vermişti. Fırka Kumandanına bu saldırıya karşı koyması için hazırlık emrini vermişti. Oraya yakın olan topçulara ateş açtırmıştı. İhtiyat fırkalarından birine taarruz emri vermişti. O cepheden sorumlu fırka kumandanından açık bir haber almadığı için telefonla aradı. Hemen saldırmasını emretti. Bazı birlikleri emrine verdi takviye etti. Sonucunu bekledi. Fakat Fırka kumandanı bir rapor yazarak gönderir. Mustafa Kemal raporlardan bir sonuç çıkaramaz. Düşman tekrar büyük bir taarruza başlar .14/15 bağlayan gece düşmanın saldırıları artar..Fakat Türk askerleri düşmana saldırarak onları ezdi. Bu savaş düşmanın bütün ümidini kırdı.. Fakat Mustafa kemal hastalanır. Fevzi paşayı vekil tayin eder. İstanbul’a gelir. Mustafa Kemal İstanbul’a geldikten sonra düşmanın Çanakkale’den çekilir. Bu savaşa Mustafa Kemal’in yıldızı parlar.Yakup Kadri “Günün birinde Çanakkale Muharebesinin yankıları Kulaklarımıza gelmeye başlayınca her şey değişti....Halk sanki devletin bilmediği sırra ermiş gibidir. Halk emin ve mutmayindir. Halk binbir tehlike ile dolu Marmara’nın ufuklarına bir yeni sabahın doğmasını bekler gibi bakıyordu.”der.

AÇITTAN ŞEBEĞE TEBEK

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Köstebek sözü Eren’e (2020) göre “közsüztebek”ten bozmadır. Sevortyan’a göreyse “kör közlü tebek”ten bozmadır (Kaya 2022). Sebek, tebek sözlerinin kökeni Clauson’a (1972) göre karanlıktır. Eyuboğlu (1991) tebeği tepe sözüyle birleştirmiştir. İbnüMühennâ’da (Taymas 1934) tahıl bakracı (hububat debbesi) anlamında geçen tebek sözü Melyoranskiy’in İbnüMühennâ dizisinde geçmemektedir. Räsänen (1969) bu sözü bakraç anlamındaki Osmanlıca “debbe” ile birleştirmiş, Eren (2020) buna karşı çıkmıştır. Räsänen (1969) barutluk (Pulverhorn), güğüm anlamlarına gelen Çağatayca “debe”yi de Osmanlıca “debbe” ile birleştirmiş, Bergé’yi kaynak göstererek, bunları Farsça alıntılar olarak değerlendirmiştir. Eren (2020), Redhouse (1999), Steingass (1947), Şemsettin Sami (Fraşerî 2010), Tietze (2016-2020) ile Tuğlacı’ya (1971) göre debbe Arapça bir alıntıdır. Ahmet Vefik Paşa (2000), sözcüğü Arapça-Farsça alıntılar arasında değerlendirmiştir. Dil Derneği (Özel 2018) ile TDK’ce (Ağakay 2011) Türkçe dışında bir kökene bağlanmamaktadır. Karaağaç (2008) debbeyi Arapça ile Farsçada Türkçe bir verinti olarak değerlendirmemiştir. Gözsüz tebeğin yapısındaki tebeğin Kıpçakçada “temek” (Clauson 1972, Eren 2020, Gülensoy 2007, Zajaczkowski 1958) ya da “tümek” (Toparlı 2003) biçiminde geçmesi, bunun tahıl bakracı anlamındaki Kıpçakçatebekle birleştirilmesinin yanlış olacağını düşündürmektedir.

Köstebeğin Farsçası “kûrşebek”tir (Steingass 1947). Bu söz de dilimize “körşebek” biçiminde girmiştir. Tietze’nin (2016-2020), Farsça kûrşebeği gözden kaçırarak, körşebeğin kör ile bir çeşit maymun, çirkin varlık anlamlarına gelen şebeğin bileşmesiyle oluştuğu yolundaki görüşüne katılmıyoruz. Tersine, şebeğin Türkçede çirkin bir hayvan olan köstebeğin Farsça kökenli adından çirkin maymun anlamında türediği kanısındayız. Farsçada kör sıçan anlamına gelmek üzere “kûr-muş” olarak da anılır (Burhân 2009). Steingass (1947) bu sözü başka bir sıçan türünün adı olarak vermiştir. Kör farenin sözlük anlamının Farsçasıysa “mûş-ı kûr”dur (Steingass 1947). Köstebek Türkçede sağır sıçan (Tar), yer sıçanı (Ağakay 2011); Farsçada kûr-muş (Burhân 2009) gibi adlarla anılmakla birlikte kemirgen değil, böcekoburdur (Karol 1998). Arapçada ağ anlamına gelen “şebeket” sözünün çoğulu olan “şebek” sözü Farsçada “tarak

(16)

dişleri” anlamına da gelmektedir (Steingass 1947). Köstebeğin toprağı kazmaya yarayan tarak biçimindeki pençesini tanımladığı kanısındayız. Steingass’ın (1947), kûrşebeğin ikinci bileşeninin Arapça kökenli olduğunu vurgulamaması, bu bağıntıyı gözden kaçırdığını düşündürmektedir. Bu sözle dilimizdeki varlığını Eski Kıpçakça kaynaklara dek izleyebildiğimiz sebek (Caferoğlu 1931, Clauson 1972, Eren 2020, Gülensoy 2007, Räsänen 1969), tebek (temek (Clauson 1972, Eren 2020, Gülensoy 2007, Zajaczkowski 1958) ya da tûmek (Toparlı 2003) biçiminde) sözleri arasındaki ses yakınlığıyla anlam birliğini düşündürücü buluyoruz.

Temek Kıpçakçada açıt (pencere deliği) anlamındadır (Toparlı 2003). Anadolu’da da “demek, tebek, temek” sözleri yaygın olarak ahır penceresi anlamında kullanılmaktadır (Derl). Eren (2020), bu sözlerin kökenini bilmediğini yazmıştır. Gözsüz tebeğin yapısında bulunan tebek sözü köstebeğin, Tuğlacı’nın (1971) anlatımıyla, “kalın gözkapaklarının ortasında eğik bir pencerecik biçimini alan bir delik”ten oluşan ilkel gözlerini tanımlıyor olabilir. Bu durumda Kıpçakçasebek (Caferoğlu 1931, Clauson 1972, Eren 2020, Gülensoy 2007, Räsänen 1969) biçimi şebeğin baskısıyla oluşmuş olmalıdır. Bu söz Anadolu’da karşımıza “sepek, sepel, sepet” biçimlerinde çıkmaktadır (Derl). Sepek biçimi Farsça kûrşebekten bozma olduğu açıkça görülen “körsepek” sözünün yapısındadır (Derl). Sebek sözü, timsah başlı Mısır tanrısı “Sobek”in adıyla da karşılaştırılabilir (en.wikipediaSobek 2022). Açıt anlamındaki temeğe sözlüğünde yer veren Toparlı (2003) ise Zajaczkowski’nin (1958) “köszüz temek”, Clauson’un (1972) “kössüz temek” biçiminde okuduğu veriyi “köszüz tûmek” biçiminde okuyarak, bu sözü açıt anlamındaki temekle birleştirmemiştir.

“Codexcumanicus”un İtalyanca bölümünde köstebek anlamında yer alan bir veri Clauson’ca (1972) “közsüzopea” biçiminde okunmuş, Toparlı’nın (2003) Kıpçak Türkçesi sözlüğüne “opea” biçiminde girmiş, Nişanyan’ca (2018) “gözsüzopek” biçiminde okunmuştur. Eren (2020), Gülensoy (2007) ile Räsänen (1969) bu veriyi değerlendirmemişlerdir. Eğirdir ile Ermenek’ten derlenen “gözsüz köpek” (Derl) ile Nişanyan’ın (2018) okuduğu biçimin benzerliğini düşündürücü buluyoruz. Nitekim bu veri Argunşah’ca (2015) “közsüz köpek” biçiminde okunmuş, Kaya’ca (2022) da bu biçimiyle değerlendirilmiştir.

Köstebeğin Divan’a dek izlenebilen Orta Türkçe adı “köşürge(n)”dir (Ülker 1986). İlk bakışta “köstekle-“ anlamındaki “köşür-“ eylem gövdesiyle ilintili

(17)

gibi gözükten bu sözün kökeni konusunda Clauson (1972) bilgi vermemiştir. Erdal’a göre gözsüz anlamındaki “közsüzgen”den bozmadır (Kaya 2022). Nişanyan’a (2018) göreyse yine göz yoksunluğunu dile getiren “közürge-“ eylem gövdesinin türevidir. Kanımızca fare anlamındaki “küskü” (Div, Ülker 1986) ile de karşılaştırılabilir.

Karol (1998), orta öğretim terimleri kılavuzu (1963), Steuerwald (1983) ile Tuğlacı’ya (1971) göre “Papioporcarius”un karşılığı olan “şebek” sözünün anlamı da kökeni de tartışmalıdır. TDK’nin Türkçe sözlüğünün eski basılarında (Ağakay 1966, 1974) “Köpek gibi uzun burunlu, kısa kuyruklu ve çoğu Afrika’nın dağlık bölgelerinde sürüler halinde yaşayan bir maymun cinsi (Cynocephalus)” biçiminde verilen tanım 1983 basısında “Daha çok Afrika’nın dağlık bölgelerinde sürüler durumunda yaşayan, uzun ya da kısa kuyruklu türleri olan maymunlara verilen ad” biçiminde değiştirilmiş, Latince adının ne olduğu anlaşılmayan bu tanım Dil Derneği’nin Türkçe sözlüğünce (Özel 2018) de benimsenmiştir. Şebeğin çoğulu olan şebekler sözü orta öğretim terimleri kılavuzunda (1963) Simiae alttakımının karşılığı olarak gösterilmiş, bu bilgi, Simiae adı verilmeden TDK (Ağakay 2011) ile Dil Derneği’nin (Özel 2018) sözlüklerine de girmiştir. Karol (1998), bu alttakımın karşılığını “gerçek maymunlar” olarak vermektedir. Kamus-ı Türkîde (Fraşerî 2010) şebeği “Kııcı kırmızı, tüysüz bir nevi maymun” olarak tanımlayan Şemsettin Sami Kamus-ı Fransevîde (Fraşerî 2017-2018) bu sözün Fransızcasını “babouin” olarak vermiştir. Sami, Fransızca-Türkçe sözlüğünde (Fraşerî 1885) “babouin”in karşılığını “maymun azmanı, şebek” olarak vermiştir. Saraç (1976) da Fransızca “babouin”in karşılığını şebek olarak vermiştir. Latince papio sözü Fransızca “babouin”in Latinceleştirilmesiyle oluşturulmuş bir terimdir (en.wiktionaryPapio 2018). Bu veriler şebek sözünün belli bir türün adı olmayıp, Papiosoyağından maymunların ortak adı olduğunu göstermektedir. Bunların en önemli özelliklerinden biri uzun kalaklı olmalarıdır. Bu yüzden bunlara köpek başlı maymun (cynocephalus) adı da verilmiştir. Tanımdan bunun çıkarılması yanlıştır; ancak kimi kaynaklarda kısa kuyruklu olarak tanımlanmalarına (Webster 1993) karşın uzun kuyruklu türlerinin de bulunduğu doğrudur (Smedley 1845). Gerek “papio”nun, gerek onun eşanlamlısı olan “cynocephalus”un başka yakın soyaktan maymunlar için de kullanıldığı doğrudur. Tanımdan soyak adı bu yüzden çıkarılmış olmalıdır. Bu durumda “Papioporcarius”un karşılığı “domuz tebeği” olmaktadır. Bu arada bu terimin

(18)

geçersiz olduğunu, şebeklerin bölünümünün sonuçlanmamış bir konu olduğunu, domuz şebeğinin “ayımsı ayı tebeği” (Papioursinusursinus) adlı bir alttürün kapsamına alınmış olduğunu (itis.gov) belirtmekte yarar görüyoruz. “Domuz yüzlü tebek”in (Hog-facedbaboon, pig-facedbaboon) de “Papioursinusursinus”un kapsamına alınmış eski bir tür olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Bu, “domuz geylisi” (Simiaporcaria), “domuzumsu köpek başlı geyli” (Cynocephalusporcarius, Simiacynocephalusporcarius), “karatebek” (le papionnoir), “saçlı tebek” (Papiocomatus) olarak da anılır. Umut Burnu’nda “çakma” adıyla bilinir. Domuz tebeğinin tersine uzun kuyrukludur. Günümüzdeyse İngilizcede “chacmababoon” ile “Cape baboon” ayı tebeği (en.wikipediaChacmababoon 2020), “Cape chacma” ayımsı ayı tebeği anlamında kullanılmaktadır. Oysa yukarıda belirttiğimiz üzere “umut burnu tebeği”ninkaratebeğin eşanlamlısı olması gerekir. Karol (1998) çakmayı “Papioporcarius”un eşanlamlısı olarak vermiştir. Karol (1998) “ayı tebeği”nin (Papioursinus) karşılığını “babon” olarak vermiştir. Bu, “papio”nun İngilizcesi olan “baboon”dan bozmadır. Almancası da ayı şebeği anlamına gelen “Bärenpavian”dır (Steuerwald 1982). Karol (1998) Fransızca “babouin”den bozma “babuin”i “köpek başlı tebek”, “küçük tebek” (le petitpapion, lesserbaboon) de denen “sarıtebek”in (yellowbaboon) (Cynocephalusbabouin, Papiocynocephalus) (en.wikipediaYellowbaboon 2020) karşılığı olarak vermiştir.

Dilimize Arapça üzerinden giren bir Rumca alıntı olan maymunun “keylig” biçiminde Divan’a dek izlenebilen Türkçe karşılığı olan “geyli” konusunda sözlüğümüzde “primat” başlığı altında “Bu hayvanın dilimizde bilinen adı “maymun”dur. Arapça üzerinden dilimize giren bu Rumca kökenli sözcüğün Türkçe kökten karşılığı Divanülûgat-it Türk’te “keylig” olarak verilmiştir. Geyik sözcüğüyle kökteş olan bu sözcüğün günümüz Türkçesindeki biçiminin geyli olması gerekir. Yine eski Türkçede bu anlamda kullanılan “biçin” sözcüğü Clauson’a göre Farsça “buzina”dan bozmadır” denmiştir (Ülker 1986). Bu açıklama sözlüğün ikinci basısında “pithekos” başlığı altına kaydırılmıştır (Ülker 1991).

Ahmet Vefik Paşa’dan (2000) başlayarak kökleşik kaynakların Türkçe dışında bir kökene bağlamadıkları şebek sözünü Gülensoy (2007) “çepiş” biçiminde Divan’a dek izlenebilen keçi yavrusu anlamındaki “çepiç” ile karşılaştırarak, şebeğin Orta Türkçe biçiminin “çepek” olabileceğini ileri sürmüştür. Halk

(19)

dilinde İskilip'te “çok küçük”, Gūdūl'de “deve yavrusu” anlamına gelen bir şebek sözünün varlığı (Derl) bu yaklaşımı arkalayan verilerdir; ancak şebek sözünün bu anlamı derleme sözlüğünde “çok çirkin yüzlü”, “maskara” anlamlarına gelip, bir cins maymunu tanımlayan şebekten geldiği açık olan şebekle birleştirilmemiştir. Çepişi Farsça “çapiş”, Latince “caper”, Keltçe “kapero” ile birleştiren Şçerbak bunun Türkçeye bir İran dilinden geçmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Clauson (1972), bu görüşün doğru olabileceğini belirtmiştir. Eyuboğlu (1991) ile Nişanyan (2018) sözcüğü Farsça bir alıntı olarak değerlendirmiş, NişanyanŞçerbak'ın görüşünü de sunmuştur. Räsänen (1969) Türkçe dışında bir kökene bağlamamış, Gülensoy (2007) Türkçe “çew-“ kökünün türevi olarak değerlendirmiş, bu kökün ne anlama geldiğini yazmamıştır. Doerfer (1963-1975), Eren (2020), Erşadî ile Karaağaç (2008) Farsçaya Türkçeden geçtiğini yazmışlardır. Eren (2020), kökenini bilmediğini, Latince caper ile birleştirilmesinin güç olduğunu yazmıştır.

Nişanyan (2018) ise şebeği ağ anlamına gelen Arapça “şebeke(t)” ile birleştirmiştir. Meninski'yi (1680) kaynak göstererek şebekenin çoğulu olan “şîbâk” sözünün dilimize şebek biçiminde girdiğini, “ağ maymunu” anlamına gelebileceğini ileri sürmüştür. Arapça şîbâk sözü Farsçaya da hem şîbâk, hem şebek biçiminde geçmiştir (Steingass 1947). Şebek biçimi yukarıda da belirttiğimiz üzere Farsçada “tarak dişleri” anlamına da gelmektedir (Steingass 1947). Dolayısıyla “şebeke”nin çoğulu olan şebek sözünün Türkçeye Farsça üzerinden geçtiği düşünülebilir. Şebeke sözünün Arapçada kafes, pencere anlamlarına da gelmesi ilk ağızda şebek sözünün “çitekgeylisi: kafes maymunu” anlamında olduğunu düşündürmektedir. Ahmet Vefik Paşa (2000) şebeği “bir nev kuyruklu maymun, kuyruğu saracak kadar uzun olup dallara teşbik eder” biçiminde tanımlamıştır. Vefik Paşa'nın, kuyruğunu tutunma aracı olarak kullanmayan “papiro”ya uymayan tanımında geçen “teşbik” sözü yine onun tanımıyla “parmakları birbirine geçirmek, dolamak, şebîke gibi ağ yapmak, teşebbük ve teşâbük etmek” anlamındadır. Bu söz de şebeke sözü gibi birbirine geçirmek, dolamak, karıştırmak, kenetlemek anlamlarına gelen “şebk” eylemliğinin türevidir. Vefik Paşa'nın tanımından yola çıkılarak şebek sözünün “kuyruğunu dallara dolayan maymun”, “kuyruksaran” anlamına geldiği de düşünülebilirse de bu, Sami'den beri kullandığımız anlamdaki şebek değildir.

Bir de Farsçada köstebek anlamına gelen “kûrşebek” ile bunun Türkçeye geçen biçimi olan “körşebek”in yapısında yer alan bir şebek sözünün

(20)

bulunduğunu yukarıda yazmıştık. Bu sözün Eski Kıpçakça örülere dek izlenebilen Türkçe eşdeğerlerinin “sebek” ile “tebek” olduğunu yukarıda belirtmiştik. Orada Tietze’nin, Farsça kûrşebeği gözden kaçırarak körşebeğin körle bir çeşit maymun, çirkin varlık anlamlarına gelen şebekten oluştuğunu yazdığını da belirterek, bizimse, tersine, maymun anlamındaki şebek sözünün körşebekten bozma olabileceğini düşündüğümüzü dile getirmiştik. Şebekle köstebeğin ortak yanları çirkin olmalarıdır. Nitekim şebek sözü dilimizde değişmeceli olarak “çirkin ve arsız (kimse)” (Ağakay 2011, Özel 2018) anlamında da kullanılmaktadır. Toparlı (2003), şebek sözünü, şebek, çirkin anlamlarında Et tuhfet-üz zekiye’den (15. yy) taranmış Kıpçakça bir veri olarak değerlendirmiştir. Osmanlıcaya Kıpçakçadan geçtiği anlaşılmaktadır. Nişanyan ile Tietze bunu gözden kaçırmışlardır. Bu durumda şebek sözünün “çirkin geyli: çirkin maymun” anlamına geldiği düşünülebilir. Bu veriler ışığında şebeğin Türkçe kökten geldiğini düşünmemiz gereken doğal karşılıkları sebekletebektir. Bunlardan tebeğin, köstebeğin yapısında bulunmasından dolayı önde tutulması gerekir.

Öte yandan Yunancada “uzun kuyruklu maymun” anlamına gelen “kebos” (en.wiktionarykebos 2020), ondan bozma Latince “cebus” (Okunuşu “sebus”) (en.wiktionaryCebus 2020), İtalyanca “cebo” (Okunuşu “çebo”) sözleriyle Ahmet Vefik Paşa’nın şebek sözüne yüklediği anlam arasındaki yakınlığı düşündürücü buluyoruz. Bu sözlerle sebek, şebek, tebek sözleri arasındaki ses yakınlığı da ilginçtir. Kırım’daki Ceneviz sömürgeleri üzerinden İtalyancayla Kıpçakça arasındaki etkileşimin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu sözler Eski Mısır dilinde bir çeşit Doğu Afrika maymununun adı olan “gif” ile birleştirilmiş (Webster 1993); Sanskritçede maymun anlamına gelen “kapi”, İbrancada maymun anlamına gelen “kof” ile de karşılaştırılmıştır (en.wiktionarykebos 2020). Amazon yerlilerinin dilinden bozma olduğu söylenip, başlıklı maymun anlamına gelen Fransızca “sapajou” (Webster 1993) sözüyle bu sözler arasında da belli bir anlam, ses yakınlığı gözlenmektedir. Nitekim başlıklı maymunun tür adı “Cebuscapucinus”tur. Günümüzde Cebus (ince başlıklı geyliler (gracilecapuchinmonkeys) (en. Wikipedia Gracilecapuchinmonkey 2021) ile “sapajou”nun Latinceleştirilmiş biçimi olan Sapajus (gülbüz başlıklı geyliler (robustcapuchinmonkeys) (en.wikipedia Robustcapuchinmonkeys 2022) Cebidae (yeni yaşan geylisigiller)

(21)

çoluğunun Cebinae (başlıklı geyliler) (en.wikipediaCapuchinmonkeys 2021) altçoluğunun iki soyağının adıdır.

Köstebek anlamındaki Kıpçakça “közsizsebek”in(Caferoğlu 1931, Clauson 1972) yapısındaki sebek sözünün timsah başlı Mısır tanrısı “Sobek”in (en.wikipediaSobek 2022) adıyla da karşılaştırılabileceğini yukarıda belirtmiştik. “Sebek” (en.wiktorySebek 2022) biçiminde de okunabilen bu ad Latinceye “Sebecus” (en.wikipediaSebecus 2022) biçiminde geçmiş, “Sebecusicaeorhinus” (gelişigüzel burunlu korkunç keler) adlı dinazorun (korkunç keler) adlandırılmasında kullanılmıştır. Şebek, köstebekle timsahın çirkin yüzleri arasındaki benzerlik düşündürücüdür. Kölemenlerle Kıptîler, Cenevizlilerle Kuzey Karadeniz Kıpçakları arasındaki etkileşimin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Biz yine de közsizsebeğin, Farsça kûrşebeğin baskısıyla, Kıpçakça “kössüztemek”ten bozma olduğu kanısındayız.

Lehce-i Osmanî (Vefik 2000), Redhouse (1999), Kamus-ı Türkî (Fraşerî 2010) gibi eski sözlüklerde Cezayir korsanlarının kullandıkları dar, uzun kılıklı bir çeşit tekneyi tanımlayan bir şebek sözü daha vardır. Bu söz Lehce-i Osmanî ile Kamus-ı Türkî’nin TDK’ce yeni yazıya çevrilen baskılarında “şebk” biçiminde yer almaktadır. Sözcüğe şebek biçiminde yer veren Räsänen (1969) Arapça “şebbâk”tan bozma olduğunu belirtmiştir. Kahane-Kahane-Tietze (1988) “şebbâk” sözünün Arapçadan İtalyancaya “zambecco” biçiminde geçtiğini, Venedik İtalyancasında küçültme eki alarak “sambecchino” biçiminde başka bir tekne çeşidinin adı olduğunu, bu anlamıyla Türkçeye “sönbeki, sümbeki” biçimlerinde geçtiğini, Oniki Adalar’dan “Simi”nin Türkçe adı olan “Sömbeki”nin de buradan geldiğini yazmışlardır. Bir başka kaynak (en.wiktoryxebec 2020) sözcüğün Arapça kaynağının “balık ağı” anlamına gelen “şubbâk”, İtalyancasının “sciabecco” olduğunu, Fransızca “chebec” üzerinden İngilizceye “xebec” biçiminde geçtiğini yazmaktadır. Vikipedi’ye göre İngilizcede “zebec” biçiminde de kullanılan bu sözün Arapçası olan “şebbâk”ın ağ anlamına gelmesi sözcüğün önceleri “balıkçı teknesi” anlamında kullanıldığını göstermektedir (en.wikipediaXebec 2020).

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 4. bası. TDK. Ankara, 1966.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 6. bası. TDK. Ankara, 1974.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 7. bası. TDK. Ankara, 1983.

(22)

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 11. bası. TDK. Ankara, 2011.

Argunşah M, Güner G. Codexcumanicus. Kesit. İstanbul, 2015.

Burhân-ı katı. Tebrizli Mehmet Hüseyin. Çev. Mütercim Âsım Efendi. Haz. Öztürk M, Örs D. TDK. İstanbul, 2009.

Caferoğlu A. Ebu Hayyân. Kitâb-el-idrâk li-lisân el-Etrâk. İÜ Türkiyat Enstitüsü. İstanbul, 1931.

Clauson SG. An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish. University Press. Oxford, 1972.

Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1982.

Divanülûgat-it Türk dizini. TDK. Ankara, 1972.

Doerfer G. Türkische und mongolische Elemente im neupersischen. Franz Steiner Verlag GMBH. Wiesbaden, 1963-1975.

Eren H. Eren Türk dilinin etimolojik sözlüğü. Haz. Akalın ŞH. TDK. Ankara, 2020.

Eyuboğlu İZ. Türk dilinin etimoloji sözlüğü. 2. bası. Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1991.

Fraşerî ŞS. Türkçeden Fransızcaya lûgat. Mihran. İstanbul, 1885.

Fraşerî ŞS. Kamus-ı Türkî. Haz. Yavuzarslan P. TDK. Ankara, 2010.

Fraşerî ŞS. Resimli kamus-ı Fransevî. Haz. Eskin Ş. TÜBA. Ankara, 2017-2018.

Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. TDK. Ankara, 2007.

Papioporcarius nigripes Roberts, 1932. <https://www.itis.gov> .

Papioporcarius occidentalis Goldblatt, 1926. <https://www.itis.gov> .

Papioporcarius orientalis Goldblatt, 1926. <https://www.itis.gov> .

Papioursinus ursinus (Kerr, 1792). <https://www.itis.gov> .

Simiaporcaria Boddaert, 1787. <https://www.itis.gov> .

(23)

Kahane H, Kahane R, Tietze A. The lingua franca in the Levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin. ABC. İstanbul, 1988.

Karaağaç G. Türkçe verintiler sözlüğü. TDK. Ankara, 2008.

Karol S, Suludere Z, Ayvalı C. Biyoloji terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1998.

Kaya SB. Köstebek sözcüğünün köken bilimsel incelemesi. STAD Aralık 2022; 7 (2): 57-61.

Nişanyan S. Nişanyan sözlük. Liber Plus. İstanbul, 2018.

Orta öğretim terimleri kılavuzu. TDK. Ankara, 1963.

Özel S, Yaşayan S, Özdemir K, Küçükaras H, Çakmakoğlu G. Türkçe sözlük. 4. bası. Dil Derneği. Ankara, 2018.

Räsänen M. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki, 1969.

Türkçe/Osmanlıca- İngilizce Redhouse sözlüğü. 17. bası. Sev. İstanbul, 1999.

Saraç T. Fransızca-Türkçe büyük sözlük. TDK. Ankara, 1976.

Smedley E, Rose HJ, Rose HJ. Papio. Encyclopaedia metropolitana Vol. XXIII [Miscellaneous and lexicographical, Vol. 10]. London, 1845, p. 63.

Steingass F. A comprehensive Persian-English dictionary including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature. 3rd ed. London, 1947.

Steuerwald K. Almanca-Türkçe sözlük. ABC. İstanbul 1982.

Steuerwald K. Türkçe-Almanca sözlük. ABC. İstanbul, 1983.

XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü. TDK. Ankara, 1963-1977.

Taymas AB. İbnü Mühennâ lûgati indeksi. TDTC. İstanbul, 1934.

Tietze A. Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lûgati. TÜBA. Ankara, 2016-2020.

Toparlı R, Vural H, Karaatlı R. Kıpçak Türkçesi sözlüğü. TDK. Ankara, 2003.

(24)

Tuğlacı P. Okyanus 20. yy. ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. İnkılâp. İstanbul, 1986.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. Bütünlenmiş 2. bası. İnkılâp. İstanbul, 1991.

Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmanî. Haz. Toparlı R. TDK. Ankara, 2000.

Webster's third new international dictionary of the English language unabridged. Könnemann. Cologne, 1993.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Capuchin_monkey&oldid=1061903065 , 24 December 2021.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Chacma_baboon&oldid=949417392 , 6 April 2020.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Gracile_capuchin_monkey&oldid=1059026154 , 7 December 2021.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Robust_capuchin_monkey&oldid=1064287825 , 7 January 2022.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Sebecus&oldid=1115548225> , 12 October 2022.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Sobek&oldid=1121891305> , 14 November 2022.

<https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Xebec&oldid=951789612> , 18 April 2020.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Yellow_baboon&oldid=954127728 , 30 april 2020.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=Cebus&oldid=59394939> , 20 May 2020.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=kebos&oldid=60074050> , 14 August 2020.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=Papio&oldid=50185724> , 23 August 2018.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=Sapajus&oldid=60254097> , 4 September 2020.

<https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=Sebek&oldid=67803530> ,) 9 July 2022.

Zajaczkowski A. Vocabulaire Arabe-Kiptchak de l'époque de l'état Mamelouk. Warszawa, 1958.

(25)

LÂF İLE SÖZ

Eray Canberk

“Lâf” ile “söz” anlamdaştır ama her zaman birbirinin yerini tutmazlar. “Lâfın gelişi” yerine “sözün gelişi” denir de, “söz vermek” yerine “lâf vermek” denmez örneğinde olduğu gibi. Anlamdaşlığın her zaman tamı tamına örtüşmediği biliniyor. Bu nedenle olsa gerek “anlamdaş” yerine “yakın anlamlı kelimeler” demek daha uygun düşüyor. Şöyle de denebilir: Anlamdaş kelimeler yakın akrabadır ama aralarında ayrımlar da söz konusudur. Nitekim günlük dilde anlamdaş gibi kullanılan kelimelerin tanımı için sözlüğe bakıldığında ayrımlar olduğu ortaya çıkıyor. Lâf ve söz de bu türden kelimelerden.

Bir de anlamdaşlığın/eş anlamlılığın ve yakın anlamlılığın yanı sıra birbirini çağrıştıran kelimeler söz konusu. Böylece Fransızların “Dictionnaire Analogique” dedikleri ve kelimeler arasındaki benzerliğe dayalı sözlükler ortaya çıkmış. Burada “benzerlik, andırış, çağrışım, örnekseme” söz konusu. “Dictionnaire Analogique” bir bakıma daha ayrıntılı bir “anlamdaşlar/yakın anlamlılar” sözlüğü. Bizde “eş ve yakın anlamlılar” sözlükleri çoğunlukla bu anlayışla yapılmış.

“Lâf” dilimize Farsça’dan geçmiş. Sözlükteki açıklaması ya da karşılığı şöyle: “1. Söz, lâkırdı./2. Sonuçsuz, yararı olmayan söz./3. Konuşma./4. Konu, mevzu, bahis...” (TDK). Sözlüklere bakıldığında “söz”ü doğrudan doğruya Türkçe olduğunu anlıyoruz. Tanımı da şöyle: “1. Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lâkırdı, kelâm, kavi./2. Bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük...” (TDK). “Söz” için “konuşulan dilin ögesi” ya da “eklemliliğin basit/yalın ögesi” gibi tanımlar da var.

Sözü uzatmadan lâf’a geelim. Lâf yerine “lakırdı” da kullanılır. Sözlüklere baktım aslı “lakırtı” imiş ve yansıma (Osmanlıcası *savt-ı taklidi*; Fransızcası *onomatopée*) yoluyla oluşmuş. Tanımında önce “söz” ile anlamdaş gösterilmiş, sonra da “boş söz, dedikodu” anlamında kullanıldığı belirtilmiş. Günlük dilde de daha “değersiz, gereksiz, yersiz söz” anlamında kullanılır. Anadolu’nun bazı yörelerinde, yerel dilde “Lakırtamak/lakırdamak” yerine “dangırdamak” dendiğini de bir yakın arkadaşımдан işitip öğrenmiştim. “Lakırdısı olmak” deyişine de Hüseyin Rahmi’nin bir yapıtında rastladığımı hatırlıyorum. Karşılıklı konuşmak, daha çok da dedikodu yapmak anlamına geliyordu.

Lakırdı/lakırtı bana “lâklâk”ı çağrıştırdı. “Lâklâk”ı leylek sesinden yansıma yoluyla oluşturulmuş sanırdım ama ne olur ne olmaz diye sözlüğe baktım (iyi ki bakmışım), lâklâk (çoğulu lekalik) Arapça “leylek” demekmiş. Gerçi bunda da bir yansıma belirtisi var. “Boş, manasız, faydasız lâf” anlamına gelen “lâklâka/lâklâkiyat” da var. Ayrıca, Ahmet Haşim’in *Gurabahâne-i Lâklâkan* (Leylekler için Yoksullar Yurdu/Düşkün Leylekler Evi) adlı kitabını okumuş olduğum için de hatırlamam gerekirdi. Ahmet Haşim kitabına ad olan yazısında “gurabahâne-i lâklâkan” tamlaması için şöyle diyor: “Bu gülünç tesmiyenin [ad vermenin] sebebini Grégoir Bay bana sonra anlattı.”

“Lâf lâfı açar” derler; buradan “karşılıklı konuşmak” anlamındaki “laflamak; iki lâf etmek” hatırıma geldi. Unutmadan; “lâf lâfı açar” atasözünün “lâf kutuyu açar” diye devamı da vardır

(26)

ama halk arasında değişik şekilde de söylenir bu devam!...“Lâf etmek” ise “dedi kodu yapmak/bir kimseni arkasından konuşmak” anlamına gelir. “Lâfını/lâkırdısını/ sözünü etmek” deyince iş değişir ama. Burada “bir şeyi söz konusu etmek, bir konu üzerinde konuşmak” demeye getiririz.

Doğru düzgün konuşamayan, meramını anlatmayı beceremeyen için “iki lâfı bir araya getiremez” deriz. Buna karşılık “bildiğini söylemeyen ya da söylemekten sakınan, ağzı sıkı” kimseyi de “ondan lâf çıkmaz” diye niteleriz. Bir de az konuşan ya da konuşmayı sevmeyen, suskunluğu yeğleyenler vardır. Bunlar için de “ağzından dirhemlelâf çıkar” ya da “ağzından kerpetenle lâf alınır” denir çoğunlukla.

“Lâfını/sözünü bilenlere”, “lâf dinleyenlere” olumlu bakarız; böylelerine “sözümüz yoktur” da bunun tersi, yersiz ve gereksiz, bir başka deyişle “lâf ola beri gele” konuşanlara “bir çift söylenecek” sözümüz olur genellikle. Bir konuda uyarı yapmak ya da en azından kendi düşüncemizi söyleyebilmek için de “bir çift sözümüz” vardır. “Bir çift söz etmek” deyimini ise “bir iki lâf etmek” deyimi gibi konuşmaya gereksinim duyduğumuzda kullanırız

Belli bir konuyu, belli bir durumu, belli bir düşünceyi gerekmemesine karşılık durmadan gündeme getirene “iki lâfın biri sözü oraya getiriyor” ya da “dönüp dolaşıp lâfı oraya getiriyor” deriz. Bunun tersi, asıl konuya ya da soruna odaklanmaya bir türlü yanaşmayanları “lâfı/sözü dolandırma” ya da “lâfı/sözü geveleme” diye uyarırız.

“Lâfına/sözüne inanılmaz/güvenilmez” ya da “lâfına inan olmaz” kimselere karşılık “sözüm söz” dediği zaman verdiği sözü tutacağından hiç kuşumuz olmayan kişiler de vardır. “Söz bir, Allah bir” deyişi “sözüm söz” deyişini pekiştirmek içindir. “Sözünün arkasında durmak”, “sözünün eri olmak”, “sözünü yerine getirmek” bu fasıldandır.

Ziya Paşa’nın deyişiyle “lâf ile dünyaya nizâmât veren”ve buna karşılık yine Ziya Paşa’nın deyişiyle “evlerinde bin türlü teseyyüp (kayıtsızlık/özensizlik) bulunan” kimseler vardır. Bu kimseler “lâf ile peynir gemisi yürütmeye” kalkanlar, gereksiz ve yersiz sözlerle deyim yerindeyse “lâfkıtlığında asmalar budayanlar”, “lâf ü güzaf” (boş söz) ile işi geçiştirmeye çalışanlardır. Saçma, yersiz, konu ya da bağlam dışı sözlerle karşılık “lâf ola beri gele” ya da “lâf söyledi bal kabağı” dendiği gibi halk dilinde “lâfa bak, süngüye davran” da denir genel olarak.

Örnek verirken söylenen “söz gelişi/sözün (lâfın) gelişi” vardır da “Sözün gidişi” yok mudur? “Sözün nereye varacağını/gideceğini” de bilmek, daha doğrusu hesaplamak gerekir. Söz söylerken öyle “baştan kara”, bir başka deyişle sonunu düşünmeden konuşmamak gerekir.

Lâf ve söz konusunda çok lâf edilebilir, çok söz söylenebilir ama “çok lâf okur usandırır” dedirtmeden bu konuyu tadında bırakalım en iyisi.

İMGELER EVRENİNDE KÜLTÜR VE SANAT**NURAY GÖK AKSAMAZ**

Bilişim devrimiyle hız kazanan küreselleşme sürecinde sermaye ile birlikte kültür de küresel ağlarda dolaşıma çıktı. Bilişsel alt yapı, toplumsal ilişkiler sistemini ve örgütlenme biçimini belirleyerek kültürel iklimi değiştirdi. İnternet üzerinden kontrol edilemez bir durum alan sanal evren ve artırılmış gerçeklikle yapılandırılan metaevren (metaverse); kurgulanmış yaşantıları, düşsel uzantıları veyanılşmalarıyla gerçek evreni giderek dışarıda bırakıyor. Kültür ve sanat, tüketim düzeninin bir parçası, nesnesi olurken bir yandan da insanın yaratıcılığı yeni yazılımlara, yenilikçi programlara, görsel tasarım ve kurgulara yönlendiriliyor. Kültürel ve sosyal deneyimler, dış gerçeklikle yüzleşmeden uydu ve internet teknolojisiyle yaşanabiliyor. Bilgisayar oyunları ve metalaşan sosyal medya, manevi kültür ve diller için tehdit oluştururken insanlığın hedefleri başarıya, güce ve hıza indirgeniyor. Post-endüstriyel diye adlandırılan yeni yüksek teknoloji toplumunda nesnelerin özneyi teslim alarak üzerinde baskı kurabileceği de algılanıyor. Bilişsel ürün üretemeyenlerin ve ürettiklerini pazarlayıp satamayanların pek de başarılı görülmediği bir sistemde, değil kas gücünün, sisteme tümleşik (entegre) olmayan beyin gücünün de devre dışı bırakılması/kalması söz konusu. Yeni teknolojilere ayak uyduramayanların iş yaşamında ve kültürel yaşamda varlık gösterebilme olanağı azalıyor. Bir yandan yeni teknolojiler yaşamı kolaylaştırırken, öte yandan kesintisiz internetle insanlar tüm zamanlarını nerede olurlarsa olsun çalışma ortamındaymış gibi sürdürüyorlar. Sürekli olarak bilgi ve para akışını sağlayan internet ve insanların birbirlerine sanal ilişkiler içinde zorunlu bağlılığı, insan ilişkilerini ve yaşama biçimini hızla değiştirmekte. Üretim biçimlerinin ve emek yapısının değişimiyle, bilgi yoğun ve esnek çalışma düzeniyle, insanın toplumsal yaşam içindeki etkin rolünün zayıfladığı da gözlemleniyor. İnsanı ve emeği birlikte dönüştüren, kültürü oluşturan bilgi ve ürünlerin yeni teknolojilerle insanlığın belleğine değil, yapay belleğe aktarıldığı bu sürecin giderek insanın iradesini zayıflatığı, doğadan ve toplumsal olaylardan kopardığı da ortada. Herhangi bir ücret almadan sosyal ağlara ve içerik alanlarına katkı ise gönüllü olarak gerçekleşmekte. Ticarileşen sosyal ağlarda şirketlerin reklamı ve dolayısıyla kâr amacına hizmet eden, emeği ücretlendirilmeyen birbağımlıya da dönüşebilmekte, “dijitalleşen emek”. Esnek çalışma ortamlarındaki hak kayıpları da belirli. Üretken emeğin sömürsü ise devam ediyor. 1970’lerde ekonomik kriz nedeniyle ABD’de başlatılmış olan, 1990’larda Soğuk Savaşın sona ermesi, SSCB’nin dağılmasıyla yaygınlaştırılan neoliberal küreselleşme ve teknolojik dönüşüm odaklı kalkınma politikalarının kültürel değişime büyük etkisi olduğu artık dünyada açıkça görülmekte. Bilim-teknolojinin siyaset, endüstri ve

ekonomiyle yoğun ilişkileri hızla kültürel değişimler yaratıyor. Uygarlık, teknolojik üstünlük ve sermayeye eşitleniyor. Bu bağlamda gerçekliğin ne anlama geldiği üzerinde bile yeniden düşünmek gerekebilir.

Felsefi bir tanım olarak “gerçek”, insan bilincinden bağımsız olarak dış dünyada nesnel ve somut olarak var olan anlamına gelir (1999: 131). “Gerçekçilik” ise bağımsız olarak var olanları değil, birbiriyle etkileşim halinde var olanları bir ilişkiler ağı içinde ele alır (1995: 33). B. Suçkov, gerçekçiliğin ayırıcı niteliğini toplumcu düşüncenin ışığında belirlerken şunu söyler: “Zihinsel ve entelektüel etkinliğin özel bir biçimi ve insanın yaratıcı güçlerinin etkin bir anlatımı olan sanat, eninde sonunda gerçeklikten çıkarsanıyorsa da belli bir dereceye kadar ondan bağımsızdır” (2009:11). Yine Suçkov, “Gerçekçilik, natüralizmin yaptığı gibi eşyanın yüzeyde görünüşünü değil, özünü ortaya koyar ki onun estetiğini hakikaten zengin ve çeşitli kılan şey de budur” (2009: 58) der. G. Lukács da öze yaklaşmanın öneminden söz eder. Lukács, yaşamın tüm ayrıntılarını edilgin bir biçimde yansıtmak değil, gerçekliğin özünü doğru açıdan verme, görünenin ardındaki bütünsel özü somutlaştırarak yansıtmak olarak tanımlar, gerçekliği. Yaşamın ve toplumun çelişkilerini derinden kavrayan, öz ve biçimi derinlikli olarak birleştiren gerçekçi sanat anlayışıyla gerçeklik diyalektik düzeyde yapılandırılabilir. Lukács, “Çağdaş gerçekçiliğin konusu, insanın hem kendi içindeki hem öbür insanlarla kendi arasındaki ilişkilerin temelinde yatan gerilim ve çelişkiler olmalıdır; bütün bu gerilimler de kapitalizmin evrimiyle daha büyük bir yoğunluk kazanır,” der (2000: 84). Gerilimlerin her alanda yoğunluk kazandığı görülmekte ise de gerilimlerin kaynağıyla ilgili sorgulamalar yetersiz ya da etkisiz kalmaktadır. Estetiği felsefeye kazandıran düşünür A. G. Baumgarten’e göre estetik gerçeklik bağlamında “hakikat”, gerçek değil, gerçeğin bilinçteki yansısidir. Estetik gerçekliğin (hakikatin) aynı zamanda mantıksal bir özellik de taşıdığı şu üç ölçüt sayesinde anlaşılır: olanaklı olma ya da çelişmezlik, aklın ilkesine uygunluk ve birlik. Sanatta gerçekliğin yansıması, özgün ve estetik bir yansıdır. Zihinsel düzeyde bir dönüştürümü, ayrışık olanın bağdaşık duruma getirilmesini de zorunlu kılar. Sanatsal üretim insanın etkin dönüştürücü etkinliğini de (1986: 101) kapsar. Üstgerçekçilik (sürrealizm) ise insanın ruhsal dünyasına daha çok eğilerek bilinçdışı ile bilinci birleştirirken insanın etkin dönüştürücü etkinliğini dışlamaz. Ancak, günümüzde üstgerçekçiliğin bir sanat akımı olarak “sürrealizm” değil, artırılmış gerçeklik araçlarıyla yapılandırılan üç boyutlu, çevrimiçi metaevren (metaverse) yaşatabilir görünüyor. Gerçekliğin bilgisayar tarafından değiştirilmiş ve zenginleştirilmiş durumu denilebilecek olan artırılmış gerçeklik teknolojisi, bugün sanat dahil pek çok alanda kullanılmaktadır. Ve bir zamanlar düş denilen birçok şey, günümüzde metaevrenin gerçeklik alanı içinde yer alıyor. “Bir çantaya giriyor, dünya” diyordu, şair, yazar, kuramcı A. Breton, 1924’te, bugünse neredeyse bir çipe sığacak! “Sürrealizmin Manifestosu”nda Breton’un şunları söylediği anımsanır: “Sürrealizmin ortaya koyduğu imgeler, afyonun yansıttığı imgeler gibidir. Kişinin iradesine

boyun eğmezler. Kendiliklerinden zorbaca ortaya çıkarlar. Bu imgelerden istediğiniz zaman kurtulamazsınız. Çünkü, irade yetiler üzerindeki egemenliğini yitirmiştir.” İnsanın imgeler evreninde artırılmış gerçeklik içindeki yaşamının, Breton’un “sürrealizm imgeleri” üzerinden açıklamış olduğu durumu çağrıştırdığı düşünülebilir. Ancak, farklı olan ve kaygı yaratan durum, insan iradesinin yetiler üzerindeki egemenliğini temelli olarak yitirme olasılığıdır. Çünkü, insanın nesnel gerçeklikle bağı koparılmakta, yaşamın ve toplumun çelişkilerini kavrayış giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle imgeleri sanatla dönüştürme iradesi de giderek yok olmaktadır.

Günümüz bilişim ikliminde giderek teknolojinin kontrolü altına giren insanın kültürel süreçlerdeki etkinliğini yitireceği görülmektedir. J. Baudrillard ve J. F. Lyotard gibi postmodern düşünürler için yeni aşamayı belirleyen parametreler yüksek teknoloji kullanan medya ve toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan dönüşümdür. Postmodern düşünür Baudrillard, özellikle imge üzerinden sanatın sonundan söz etmiştir. Baudrillard’ın “Simülasyon Kuramı” gerçeğin dönüşümünü anlamak açısından yararlıdır. “Simülasyon” gerçeğin tüm göstergelerine sahip olduğu halde gerçeğin kendisi olmayandır ve toplumsal, politik, kültürel, teknolojik ve ekonomik olanı kapsamaktadır. Baudrillard, sanat alanında olanaklı olan tüm sanatsal biçim ve işlevlerin tükendiğini, çağdaş sanatın başka bir dünya kuramadığını, artık gerçeklik kaynağının sanatsal ürün olduğunu belirler. 1970’lerden sonra kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması ile ortaya çıkan “hipergerçeklik” durumunun, gerçeğin kendisi haline gelmiş olduğunu ve gerçeklik algısının değişmiş olduğunu yorumlar (2011:15). Hipergerçeklik” isemedya ürünü olan yapay yolla üretilmiş gerçekliktir, imgesel olanın simgesel olanı gerçeğin üstünde bir kuşatmayla ele geçirdiği bir algılama biçimidir. İmgeler, gerçekten simgeledikleri şeylerden ayrılmıştır, imgenin gerçeklikle hiçbir bağı kalmamıştır. Toplumsalın yok olmasıyla birlikte gerçeğin yerini kurgu almıştır. Sanat evrenindeki imgeler, küreselleşme sürecinde insanları tüketime yönlendirme düşüncesinin aracı olmuştur. Teknoloji, kolektif sürecin yaşattığı duyguları yaşatabilmek için kusursuz bir imge-görüntü teknolojisi üretmeye çalışırken, bir yandan da gerçek zamanlı imge üretimine ağırlık vermektedir. Günümüzde gerçek; hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından sonsuz sayıda işlemsel olarak yeniden üretilebilmektedir. Aslında gerçek bu değildir; çünkü, onu sarıp sarmalayan bir düşsellikten yoksundur. Kopyaların kopyalarının oluşturulduğu simülasyon çağında kitlelerin talebi anlam değil, gösteridir. Baudrillard’a göre nesnenin baskısı altına girmiş öznenin kültürel süreçleri yönlendirmesini beklemek anlamsızdır (1998: 19-23). Söylemlerinde farklılık ve çoğulluğun yandaşı olan, büyük anlatıların ve modernliğin umutlarının sona erişine işaret ederek postmodern bir durumu betimleyen düşünür J. F. Lyotard ise bilinçdışının anlamlarının tüketilemez, tanımlanamaz ve totalleştirilemez olduğunu savunur. Yaşamı ve arzu akışını yeğindirici güçler olarak imge ve betiyi ayrıcalıklı kılar (1998:187). Ancak Lyotard, kapitalist modernleşme sürecinde kapitalizmin imgeleri

kötüye kullanma tarzını göz ardı eder. Sanal evrenden yayılan imgelerin kültürel süreçlere ve toplumsal değişime etkisi sorgulanmalıdır, kuşkusuz. Günümüzde kültürel değişimin niteliği ve yönelimi “dijital kültür”, “dijital ortam”, “siber kültür” ve “siber mekân” gibi kavramlarla da yorumlanabilmektedir. Sosyolog ve düşünür Z. Bauman, “siber mekânın postmodern entelektüel pratiğin mekânı; onun hem ürünü hem de başlıca etkin nedeni olduğunu; parçalara ayırmaktan beslendiğini ve parçalara ayırmayı ilerletmekte olduğunu” söyler (1998:140).

İnsanın yapay bir gerçekliğin sisteme veri sağlayan nesnesi olarak yaşaması, kendine gerçeklik kazandırmasını sağlayacak duyularını sürekli olarak yapay gerçeklik evrenine aktarması ve bu durumun zihnin yabancılaşmasını en üst düzeyde yaratacak olması da kaygı yaratmaktadır. Yabancılaşmanın diyalektik süreçle kendi içinde ortadan kaldırılamayışı ise yapay zekânın varlığa egemen oluşudur! Zihinsel ya da bilişsel kapasitesi artsa da iradesi zayıflayan insan; kendini gerçekleştiremeyecek, özgürleşemeyecek demektir. İnsanın dünya ile ilişki biçimi değişecek demektir. Öte yandan, geri dönüşsüz olarak robotlaştığında insanı yabancılaşmayı sonsuza kadar yenmiş olacağı düşünülebilir. Ancak insan, bir daha sanatla özgürleşme olanağı bulamayacaktır. Çünkü, özne-nesne diyalektiğini kuramayacaktır (2021:164). Oysa, diyalektik idealizm akımının kurucusu düşünür G. W. F. Hegel’e göre insan, ‘özgür olmama–kendi olmama’ özgürlüğüne sahip değildir, yabancılaşmama özgürlüğü yoktur. “İnsan yaşamının bağıni oluşturan ne varsa, insan için değer taşıyan ne varsa hepsi tinsel, hepsi doğadadır” (1976:11). Hegel’e göre sanatsal yaratımda duyusallaşan tin, sanatın öncül gücüdür. “Sanat güzelliği tinden doğmuş ve yeniden doğmuş güzelliktir” (2018:6). “Tin, kendisine yabancılaştırılmış olan şeyi düşüncelere dönüştürür ve böylelikle kendisine geri döner. Hem kendisini hem de karşıtını kavrar. İçerisinde düşüncenin kendisini ifade ettiği sanat yapıtı da kavramsal düşünme alanına aittir” (2018:9-10). Batı sanatının Hegelci anlamda 1960’lı yıllarda bittiğini 1984’te “Sanatın Sonu” teziyle duyuran A. C. Danto’ya göre, geleneksel estetik kavramları ve anlayışları çağdaş sanata uygulanamaz artık. Danto, sanat tarihinin üç aşamasından söz eder: Birinci aşamada, klasik sanat anlayışı ve estetik ilkesiyle tüm sanat dalları gerçekliğin temsilini kurmaya yönelmiştir. İkinci aşamada teknoloji belirleyici bir etkinlik sağlamıştır ve estetik ilke, sanatın konusunun temsil edilmesi yerine özgürlük içinde yorumlanmasını öngörmektedir. Üçüncü aşamaya egemen olan modelde, sanat bir felsefeye dönüşmekte ve kendi kendini sorgulamaktadır (A. C. Danto, 2010). Sanat eleştirmeni ve şair D. Kuspit iseromantizmle beraber başlamış olan bilinçdışının keşfini, sanatın esin kaynağı olarak görür ve sanatın sonu sürecine bilinçdışının terkedilmesinin neden olduğunu dile getirir. Kuspit, sıradan olanı hiçbir bakış açısı sunmadan bir gösteriye dönüştüren sanatın hiçbir yere varamadığını söyler. Post-sanatın bilinçdışını kullanmadığını iddia eder. Sanatçının dibe vurduğu noktada kendi iç dünyasına dönerek yeniden doğacağını düşünür ve eskinin insan odaklı duyularının yenilik ve eleştirelilikle birleştirilmesiyle kavramsal olanın nesneye yansımalarının

gerekliliğine ve yanı sıra estetik gerekliliğe dikkat çeker (2006:138).Bilinçdışı durum ise etkin olarak bir oluğa ya da eyleme karar verilmemiş durumdur.Öte yandan, bütün sanatların temelinde bir tasarım olgusu bulunmaktadır. Sanatsal tasarım öncelikle imgelemede biçimlenir, derinleşir. Tasarımlamasürecinde bilincine henüz varılmamış düşünce,sanatsal etkinliğin yönünü belirleyebilir. Şiirdetasarım, bilinçdışı ile bilinci bağdaştıran hem düşünsel hem de sanatsal geçişi sağlayan köprüdür (2005:71-75). Ö. İnce'ye göre,"Şiirsel gerçeğin temel taşlarından biri tasarımdır. Tasarım, önceden algılanmış olanın yeniden üretilen imgesidir. Algı ile kavram arasında bir bağlama aracıdır. Dış dünyanın ayrışık yansımalarını tasarımlar yoluyla bağdaşık duruma getiririz ki bu işlem sanatsal yaratı mantığının en vazgeçilmez ilkesidir" (1985: 59).

Günümüzün ya da geleceğin artırılmış gerçekliği duyuları ve bilinci nasıl etkileyecektir? Kapitalizmin oluşturduğu imgeler, simgeleri kuşatırken sanatçı imgelemlerle düşünmeyi "siber mekân"da sürdürebilir mi? Duyuların karmaşık biçimlerde uyarılmasıyla yaratıcılığı ve farkındalığı artıran tetiklenmeler olabilir.Ancak, bilincin etkin işlevi olan öznel irade zayıflar. Nesnelin bilgisini edinmeyen, içinde bulunduğu zorunlulukların bilgisini dışlayan bilinç, edilgin duruma geçer. Birey toplumsal yaşantı içinde edimiyle özgürleşemez. Çünkü, artırılmış gerçeklik dünyasında, bilincin nesnel gerçekliğe yansıması ve etkisi yoktur. Yeni tasarımlar teknolojiyle farklı alanlara yönlendirilirken insanla yapay zekânın işbirliğide sağlanabilmektedir. İnsanın problem çözme yeteneği, yaratıcılığı, sezgisi, belleği yapay zekâyâ aktarılıyor. Peki insanın bilinci tümüyle "siber mekân"a aktarılabilir mi? Yarı insan-yarı robot varlıklar üzerinden insanın post-insana dönüşme olasılığının yanı sıra yapay zekânın insan üzerindeki kontrolü ve egemenliği de gündeme geliyor.Günümüz gelişmeleri, güdümlü teknolojinin dünyayı yeniden yapılandırmada daha kapsamlı biçimde belirleyici olacağını ve insanın tamamen teknolojinin kontrolü altına alınmasının olanaklı olduğunu göstermekte.Giderek düşüncenin evi dil ya da imgelem değil, yapay bellekler ve siber mekân olmaktadır.Bu durumda insanın kültürel süreçleri iradesiyle biçimlendirme olanağı olabilir mi?İnsanlığın manevi kültürüyle birlikte sanatsal birikimi gelecek kuşaklara gerçek deneyimler içinde aktarılamazsa kültürümüz gelecekte insansız, dilsiz ve güdümlü (siber) olacaktır! Bu bağlamda kültür, insanlık için bir karar sorunudur. Marksist edebiyat kuramcısı, edebiyat eleştirmeni ve kuramcısı Fredric Jameson, "Farklı kültür mekânları düşlemeliyiz. Bunları gerçekleştirmek üzere yola koyulmalıyız," (1999: 259)der.Henüz post-endüstriyel

aşamaya geçmemiş toplumlarda farklı kültür mekânları doğal olarak varlığını sürdürebilmekteyse de bu ortamların bilinç ve kültürel iradeyle geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Nesnel gerçekliğin dönüşüme uğratılıp yeniden üretildiği düşünce evresini ya da imgenin maddeleşmesini farkındalık artışıyla bilinç sağlar. Duyumsal bilgiyi kavramlaştıran, gerçekliği dönüştüren, şiirde bütünsel imgeye erişimi sağlayan da bilinçtir. İnsancıl yaklaşım, kültürel irade ve sanat aracılığıyla (şiirle de) imgelerin dönüştürülmesi bilinçli bir eylemdir. Kapitalist modernleşme sürecinde artırılmış gerçeklik araçlarıyla yapılandırılan üç boyutlu, çevrimiçi metaevren üzerinden gerçekleştirilen kuşatmanın kültürel süreçlere, sanata ve toplumsal değişime etkisi sorgulanmalıdır. Diyalektik yöntem ve nesnel yaklaşımlarla bütün çeşitliliği içinde gerçekliği kavrama uğraşı süreklidir. İmgeler evreninde simgelerin kuşatılmasına sanatsal yaratımla son veremesek de en azından kuşatmanın ve sistemin ürettiği/kullandığı imgelerin neye hizmet ettiğinin farkına vararak imgeleri ve gerçekliği kültürel eylem içinde doğru bilinçle dönüştürme yolunda olmak gerekir diye düşünüyorum.

Kaynaklar:

- Aziz Çalışlar, (1986), Gerçekçilik Estetiği, 1. bs., İstanbul, De.
- Arthur Coleman Danto. (2010), Sanatın Sonundan Sonra, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Boris Suçkov. (2009), Gerçekçiliğin Tarihi, İstanbul, Doruk.
- Donald Kuspit. (2006), Sanatın Sonu, İstanbul, Metis Yayıncılık.
- Ernst Fischer. (1995), Sanatın Gerekliliği, 8. bs., İstanbul, Payel.
- Georg Lukacs. (2000), Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı, 5. bs., İstanbul, Payel.
- G. W. Friedrich Hegel. (1976), Bütün Yapıtları, Seçmeler 1, Çev. Hüseyin Demirhan, İstanbul Onur Yayınları.
- G. W. Friedrich Hegel. (2018), Estetik, İstanbul, Kırmızı Kedi.
- Jean Baudrillard. (2011), Simülakrlar ve Simülasyon, 6. bs., Ankara, Doğu Batı.
- John Tomlinson. (1999), Kültürel Emperyalizm, Çev.: Emrehan Zeybekoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Nuray Gök Aksamaz, (2005), Şiir Tasarımı ve Süreçler, İstanbul, Gerçek Sanat Yayınları.
- Nuray Gök Aksamaz. (2021), Değişen İklim Dönüşen İnsan, İstanbul, Artshop Yayınları.
- Orhan Hançerlioğlu. (1999), Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar, Cilt 2, 11. bs., İstanbul, Remzi.
- Özdemir İnce. (1985), Şiir ve Gerçeklik, İstanbul, Broy.
- Steven Kest & Douglas Kellner. (1998), Postmodern Teori, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Zygmunt Bauman. (1998), Postmodern Etik, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Aziz Nesin ve Unutulmaz Anılar

Prof. Dr. Yıldız Tümerdem

Yıllar yılı bıkmadan usanmadan kahrımı çeken, **Maraş'ın Kavlaklı Köyü'nün** el emeği göz nuru döken insanların yapıtı oymalı, ceviz bir masa ve yıldan yıla artan ağırlığının altında kırılmayan, aynı köyün, ceviz sandalyesi. Yerlere sere serpe yayılmış, oraya buraya rast gele dağılmış, yorgun ama gururlu ve mutlu kitaplarım, güncelerim, çizgili defterlerim, kurşun kalemelerim, renkli silgilerim, resim yaptığım günlerden kalan ne varsa her şey ortalarda. Beni terk etmeyen küçük teypli eski radyom ve klasik müzik kasetlerim. On yıldır kahrımı çeken can yoldaşım bilgisayarım. Bazılarına göre, özellikle de kadınlara yakışmayan, darmadağın bir oda. Özentiden uzak, doğal. Burası, meslek arkadaşım olan eşim ve kendi düzenlerini kuruncaya kadar yaşamı paylaştığımız, meslek arkadaşlarım olan iki kızımın da çocukluk, gençlik yıllarında solukladığı çalışma odamız... Bu karmakarışık ortamda elime geçen bir albümün sayfalarında dolaşıyorum. Çoğu siyah-beyaz olan meslek yaşamımın değişik evrelerini anlatan fotoğrafların arasında beni büyüleyen bir fotoğrafa takılıyor gözlerim. Bir masanın kenarında poz verenler arasında, gür, kır saçların anlam kazandırdığı çizgili bir yüz ve çocuksu gülümsemesi ile dikkat çeken çekik bir çift göz, beni sıcak bir yaz gününe götürdü bir anda. Başka bir evrene yolculuk yapmadan birkaç yıl önce, her birini birkaç kez okuduğum ilginç yapıtları, zekice kurulmuş, gerçeği alayla karıştırarak sunduğu neşeli tümceleri ve çağdaş yaşam görüşü ile bizleri her zaman büyülemeyi başarmış olan **Aziz Nesin' in Çatalca Çocuk Köyüne** yolumuzun düştüğü günü anımsadım. Soluduğu havayı kısa süre de olsa solumak istemiştik. Yaşam evrenini, onun gibi biz de üçüncü gözümüzle görmek istemiştik. Onun elini sıkmak bizi erişebilmeyi düşlediğimiz o yere, yücelere taşıyacaktı. Onunla ayaküstü bile olsa, sohbet etmek olağan dışı bir şans olacaktı bizler için. Öyle de yaptık, benim için çok ama çok değerli olan o anı, bir fotoğraf karesine yansıttık. Sevgili **Aziz Nesin'imizi**, eski model fotoğraf makinem ile çalışma odalarımızın masasına taşıdık kıvançla... O gün hava çok ama çok sıcak ve nemli idi. Değerli yazarımız bahçeye bakan odasında sıcaktan bunalmış ve gömleğini üzerinden atarak rahat bir nefes almıştı.

Masasında çalışırken, bahçedeki çocuklarının oyun oynayışlarını seyrediyor, neşeli çığlıklarını dinliyor, kalemini kâğıtlarda gezdiriyor, yeni yapıtlarının ayak seslerini bize ulaştırmaya çalışıyordu. Kapısını çalarak içeri girişimizi, kendimizi tanıtırkenki bakışını hiç ama hiç unutmayacağım. Gülümseyerek; **“Demek hepiniz de hekimsiniz. Hem de sağlık ocaklarını İstanbul gibi koca bir şehirde kurmayı başarmış, oralarda hizmet veren hekimlersiniz. Gerçekten kutlarım sizleri. Bu günlerde sizin gibiler pek kalmadı da. Üstelik içinde bir de kadın var. Hem halk hekim, hem yönetici, hem de bu genç hekimlerin hocası. Ne demeli, bu ülkede sizin gibiler az sayıda bile olsa, sağlık sistemi ayakta durur bilesiniz”** diyerek bizi onurlandırarak, buyur etti. **“Kusura bakmayın çok sıcak olduğu için bunaldım, soyundum böyle Kırk Pınar güreşçileri gibi. Güreş yapmak bize mi kalmış, hem de yağ bağlamış bu vücutla, arada bir tekleyen bu kalple”** anlamlı sözleri ile okuyucularını güldürdüğü gibi o anda bizleri de güldürmeyi başardı... Odası oldukça büyüktü ve oldukça da dağınıktı. Her tarafta kitaplar, masanın üzerinde kalemler, kâğıtlar özellikle de bana bakıyorlardı sanki... Çünkü benim odamda da yakın dostları özgürce yaşıyordu, kimselere hesap vermeden... O günlerde gazetelerden birinde Aziz Nesin’in verdiği bir ilan görmüştüm. Çok gülmüştüm okuduğumda. Anımsadığım kadarı ile içeriği şöyleydi; **“Sevgili hırsız bey kardeşim, çantam sende biliyorum. Ama içinde para falan yok. Senin için işe yarayacak ne varsa alabilirsin, armağanım olsun. İşine yaramayacak olan karalanmış kâğıtları, aşağıdaki adresime postala, sana zahmet. Şimdiden zahmetin için teşekkür ediyorum.”** Beni güldüren bu ilandan söz ettiğimde o da gülmeye başladı, arkadaşlarım gibi. Çantasını göndermişti bu ilandan sonra alan(çalan?) kişi. Çünkü o notlar, hazırladığı kitabının el yazılı notları idi. Başka yerde de kayıtlı değildiler. Keşke sorsaydık hazırladığı kitabının adını... Heyecandan aklımıza gelmedi. Okuduklarımızdan biriydi kuşkusuz. Bahçedeki çocuklarından söz ederken gözlerinin içi parlıyordu. Kitaplarının çoğunu okuduğumu, günlük tuttuğumu, arada şiir karaladığımı öğrenince, tatlı bir gülümseme ile: **“Hepiniz bilirsiniz doktor hanım, tıbbiyeden her şey çıkar, arada bir doktor çıkar”** özdeyişini anımsattıktan sonra, yüzüme umut dolu gözlerle bakarak söylediği; **“gördüğüm kadarı ile siz hem halk hekimi hem de halk yazarı olacaksınız, yazmayı sürdürmenizi öneririm”** sözleri beni duygulandırdı, umutlandırdı. Söz verdim yazmak için; **“elbette halk hekimliğinden, eğitimciliğimden fırsat kalırsa”** sözcüklerimi de ekleyerek. Onu görmeyi imgeleyerek girdiğimiz yaşam evreninde geçen yaklaşık iki saatimiz, bizim için kutsal anlardı ve olağan dışı bir şanstı. Özellikle de benim için bir mucize gerçekleşmişti, Aziz Nesin ile aynı havayı solumuşluğumuz...

Tanışmamız sırasında; asistanlarımdan birinin soy ismi ona çok sevdiği, yıllardır göremediği öğretmen olan bir arkadaşını çağırıştırmıştı. Sorusuna öğrencimin yanıtı;“ **Babamdı, yıllar önce, kırklı yaşlarda kaybettik, yazık ki.**” oldu. Üzüldü, oğluna babasını bize de öğretmen arkadaşının niteliklerini anlattı, yeniden o gençlik günlerine dönerek. Öğrencimin yanıtı beni de üzdü, bilmiyordum, ama onu tanıma fırsatı bulmuştum. Çalışkan, nitelikli, geleceği

ışıklı genç bir hekimdi. Ama yaşamı pek ciddiye almazdı, belki öyle görünmek istiyordu... Demek ki, geleceğini babasına benzediğini düşünerek böyle davranıyordu. Oysa sağlıklı ve uzun yaşamın püf noktalarını bilen bir hekimdi...

Aziz Nesin’imize, ayaküstü sohbet ettiğimiz sevgili çocuklarına, yardımcılara “hoşça kalın ” derken, hüznle karışık mutluluk sarmıştı dingin evrenimi. Nedeni de;“Buralardan geçerken, fırsat buldukça uğrayın, mutlu oldum sizleri tanımaktan, sizlerle sohbet etmekten” sözleri idi belki de...

Dönüş yolunda, bana hiç yakışmayan bir davranışla, suskunluğumu korumam, uzaklara dalıp gitmem, yol arkadaşlarımın da dikkatini çekmişti. Onlar da bir bakıma benim gibi hüzn ile mutluluğu birlikte duyumsuyorlardı, o anda. Bu karşılaşmamızdan sonra onu bir daha görebilme şansımız olmadı. O da öğrencimin öğretmen olan babası gibi onu yaşama bağlaması gereken kalbine yenik düşmüştü. Bir farkla; “öğrencimin babası, Sivas’taki Madımak olayını yaşamamıştı”...

Gecenin bir saatinde, karmakarışık odamın çağırıştırdığı; “Yitimsiz Bir Yazın İnsanın” da içinde yaşadığı düşüncelerim yine uzaklara takıldı, zafer bayramımıza yaklaştığımız şu günlerde Sevgili **Aziz Nesin**’ in kitaplarının satırları arasında dolaştım durdum. Karşımdaki o unutulmaz fotoğrafı gözlerimle okşayarak...

Anılar evrenimin başköşesine yerleştirdiğim, Çatalca yollarına, O günlere, O köye, O eve, O odaya, O çocuklara ve de her şeyden öte unutulmayan yazarımız **Aziz Nesin**’imize yeniden döndüm hüznle karışık bir mutlulukla. “Hep orada kalın Aziz Nesin Hocamız: Elimizi uzatıp erişemediğimiz, bakınca göremediğimiz, özlemini çektiğimiz, duyup hissettiğimiz o yerde, bize uzak, bize yakın anılarımızda kalın. Sizi hiç unutmayacağız. Bilesiniz...

ORHAN VELİ'Yİ KİM ÖLDÜRDÜ?

FERHAT ÖZEN

Bu soruyu ilk kez, 9 yıl önce Orhan Veli'nin 100. doğum yıldönümünde sormuştum. Her yıl soracağımı da eklemiştim. O zamanki Ankara Büyük Şehir Belediyesi'nin mi yoksa o zamanki Cerrahpaşa Hastanesi doktorlarının ihmali mi? Yazının baş denetçisi (başmüfettişi) dediğim, Nurullah Ataç'ın, *"Orhan Veli bizim en güzel şairlerimizden biri. Çok genç öldü, yazık oldu"* dediği bu büyük ozan görev savsaklayıcılarından koruyamadık? . Alman Şair LasseSöderberg, *"Orhan Veli'yi Düşünüyorum"* şiirinde dediği gibi, benim de *bu ihmalin uyuşukluğu kaplar içimi"*

İşte o yazım :

Orhan Veli Kanık'ın kız kardeşi, 90 yaşındaki Füzuran Yolyapan Hanım Efendi iki ay önce bizi kırmamış ve kendisiyle evinde bir görüşme yapmıştı. Uzun söyleşimizde abisinin ölümüyle ilgili belleğinde kalanları, gözleri dolarak, ağlamaklı olarak şöyle anlatıyordu, BEDES Başkanı Gülay Demirel'le ikimize, Şişli'deki evinde.

".....lisesinde öğretemdim. Dediler ki seni Sabahattin Eyuboğlu çağırıyor. Dersten sonra giderim, dedim. Yok, hemen gitmen gerekiyor, önemliymiş, dediler. Gittim. Sabahattin Eyuboğlu üzgün görünüyordu. Aileniz, radyodan duymadan önce, senin öğrenmeni, uygun bir dille de ailene önce yine senin açıklamanın uygun olacağını düşündüm, dedi. Neyi açıklamamı, neden söz ediyorsunuz, abime bir şey mi oldu, dedim. Orhan'ı sabaha karşı kaybettik, der demez başım dönmeye başladı. Eyuboğlu metin olmamı, vb şeyler söyledi."

"Eve geldiğimde, gazeteciler evden çıkıyordu. Annem, bunlar neden gelip gidiyorlar, Orhan'a ne olmuş ki diye soruyor. Olur mu hiç öyle şey! Baş sağlığı ne demek diye söylenmeye başladı. Yok öyle şey, deli mi bunlar. Kalkın oynayalım, dedi, oynamaya başladı. Annem aklını yitirmişti. Orhan'ı yitirdiğini kabul edemiyordu."

Edebiyatımızın en büyük şairlerinden, şiiri sokağa çıkaran şair olarak kabul edilen Orhan Veli'nin, alkol komasından öldüğü bilgisine ben kuşkuyla yaklaşanlardanım. Görüşmede bu nedenle kız kardeşinin bu konuda ne bildiğini ve ne düşündüğünü öğrenmek istiyorum.

Görüyorum ki o da bilinenden farklı bir şey söylemiyor. "Ölümünden 4 gün önce Ankara'da belediyenin kazdığı bir çukura düştüğünü biliyoruz, ölümünün bununla bir ilgisi olamaz mı?" diye soruyorum. "Yok..." diyor. "Doktorlar alkol koması dediler ve ona göre bir tedavi uyguladılar." "Ne uyguladılar?" diye soruyorum. "Sıcak banyo yaptırıldılar" diyor. "Alkollü bir kişiye sıcak banyo sağaltımı doğru bir uygulama mı diye Gülay Hanım'a bakarak, ortaya soruyorum. Halim Şefik'in (Orhan Veli'nin Beykoz'dan arkadaşı) Otopsi şiiri aklıma geliyor. Füzuran Hanımın da ezbere bildiği bu şiir şöyle:

*"Morgda açılınca kafatası
Doktor beyler beyin gördüler
İndirince ten kafesine neşteri
Doktor beyler yürek gördüler
Yürekte ne gördüler dersiniz
Yürekte memleket gördüler
Dünya gördüler
Bir de dost gördüler
Ama bu işte doktor beyler
Doğrusu geç kaldılar. Çok geç kaldılar"
(Otopsi- Orhan Veli'ye ağıt-Halim Şefik)*

Halim Şefik, şair duyarlılığıyla raporu böyle okuyorsa da, şiire gönderme yaparak, şöyle bir soru, usuma takılmıyor değil : *"Doktor Beyler bu işte çok yanılmış olmasınlar..."* diyorum. *"Elimizde kanıt olmadan bir şey söyleyemeyiz"* diyor, Füzuran Hanım. Onun bilime saygısı övgüye değer. Ancak yine bilimsel bir kuşkuculukla, *"Ankara'da düştüğü zaman başını çarpmış olabileceği hiç düşünülmüdü mi acaba?"* diye sesli düşünerek soruyorum. *"Bu konuşuldu mu hiç ailede?"* diyorum.

"Yok hayır", diyerek, kesin bir dille yanıtlarken şu bilgiyi veriyor : "Abim Ankara'dan geldiği günün ertesi, o gece nasıl düştüğünü bize anlattı. Pantolonun paçasını kıvrıp çekerek, dizindeki sıyrıkları gösterdi. O da önemsemedi bunu."

Burada, kardeşi Füzuran Yolyapan'ın, o düşme sırasında, abisinin başını çarptığını bilmediği anlaşılıyor. (İhtimal doktorların da bu düşme olayını dikkate almadığı...) Çünkü edebiyat tarihi yazarlarımızdan kimine göre, düşme sırasında

başını da çarpmıştı. **Orhan Veli** üstüne, önemli bir çalışması (monografisi) bulunan **Bilge Ercilesun**, bu olayı şöyle anlatıyor: “10 Kasım’da 1950 gecesı, birkaç günlüğüne geldiğı Ankara’da bir kaza geçirdi. Karanlık bir sokakta yürürken Belediye’nin kazdığı bir çukura düştü ve başından yaralandı. İki gün sonra İstanbul’a geldi. Ağrı ve sızılarından şikayet ediyordu. 14 Kasım Salı günü, bir arkadaşının evinde öğle yemeğı yerken fenalık geçirdi ve hastaneye kaldırıldı. **Alkol zehirlenmesi teşhisi kondu** ve tedavi edildi. **Halbuki düşme dolayısıyla beyindeki damarlardan biri çatlamış ve beyin kanaması olmuştu**. Saat 20’de komaya giren **Orhan Veli**, bütün gayretlere rağmen kurtarılamayarak, 14 Kasım Salı gecesı, saat 23.20’de Cerrahpaşa Hastanesi’nde vefat etti. “ (Bilge Ercilesun, Hayatı, Sanatı ve Eserlerinden Seçmeler, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, 259 safa,1994, Ankara)

Füruzan Yolyapan’ın görüşmede bize, *ailede kalp rahatsızlığı olduğunu ve bu nedenle zaten ailede uzun yaşayan olmadığını, kendisinin uzun yaşamasının da tıbbın ilerlemesinden kaynaklandığını* söylemesinin, onun ilerleyen yaşında, ağır yaralı algı dünyasına ait sorunlu bir değerlendirme olduğunu düşünüyorum.

Orhan Veli’nin 73 yıldır sorgulanmayan ölümündeki ‘gariplik’ zaten burada başlıyor. **Orhan Veli**’nin alkolden öldüğünün, bir bilgiden öte, bir inanç olması, birilerinin işine gelip hoşuna mı gidiyor diye, sorgulamaya devam ediyorum. Alman şair LasseSöderberg’ in, onun ölümünden sonra yazdığı, **Orhan Veli’yi Düşünüyorum**, adlı şiirinde dile getirdiğı gibi, *‘ihmalin uyusukluğu’*ndan kurtulmak istiyorum.

İşte, “*Kardeşin duymaz eloğlu duyar*” örneğı, ölümü üzerine Alman şairden gelen çok anlamlı, katmanlı o şiir.

ORHAN VELİ’Yİ DÜŞÜNÜYORUM

Yurdumda kar meydanlarda ölür
Ve ihmalin uyusukluğu kaplar içimi.

.....
Her gece bir gündüzün içine akar,
Her mahzun pencere bir çığlık fırlatır

Kapanırken karanlığın göğsüne.
An olur upuzak ülkeler özlenir
An olur zamanın anaforu şehvetle içilir.
Ama bugün seni düşünüyorum, ey hayatın katlettiği şair!
Ey neşesi kuzey manzaralarım arasında esen Orhan Veli

.....
(Orhan Veli'yi Düşünüyorum, Lasse SÖDERBERG)

(Nitekim benim gibi onun ölüm nedenine kuşkuyla bakan bir meraklı (!) daha olduğunu, ölüm raporunu bulup ortaya çıkarmaya çalıştığını, Orhan Veli konusunda bir başka araştırması olan, Kanıksadığım Biri Orhan Veli çalışmasının sahibi, Yapı Kredi Yayınları'nın da Orhan Veli danışmanı M. Şeref Özsoy' dan öğreniyorum.)

Ölümünden 73 yıl sonra bu neden önemlidir diye soran çıkar mı, çıkar.

Bu ülkede uyuşuk, mistik ihmalden ne değerler yitiriyoruz, ne değerler!.. Onun ölümünden, yaşayanlara bir ders çıkarmadan, üzerinden kaç yıl geçerse geçsin, benim gibi bu dersi soracak işgüzarlar(!) hep çıkacak.

Hatta başka biri de Orhan Veli'den sonra, 73 yılda kaç kişi belediye çukuruna düşerek öldü diye bir araştırma yaparsa, Orhan Veli'nin başına gelen belediye ihmallerinin önüne neden geçemediğimiz, bu arada benim de Orhan Veli'nin ölümündeki 'garipliğe' neden ısrarla dikkat çekmeye çalıştığım anlaşılabilir.

"Orhan Veli Kanık / Halkı sevmekten sanık" çünkü.

(40)
ATATÜRK ORATORYOSU
TÜRKAY KORKMAZ
Düzenleyen

1

Her on Kasım sabahı
Saat dokuzu beş geçe
Onu yitirmekle yaşlı gözlerimiz
Saygı duruşuna kalkar
Memleketin kurdu kuşu
Saygı duruşuna kalkar
Büyük Türkiyemiz (koro)

2

Duyamazsınız tek ses
Köylerde şehirlerde
Okullarda fabrikalarda
Bir keder yayılmış duman gibi
İşıltılı sabahın içine
Rüzgarlar hüznü esmede
Irmaklar hüznü çağlamada

3

Her on Kasım sabahı
Saat dokuzu beş geçe
Onun ruhu iner yurda
Onunla dolar ovalar dağlar
Mavi gökte altın şafakta
Yarıya inmiş bayrakta
Kaynaşan toprakta
Sararmış başakta
Hep o var (koro)

4

Her on Kasım sabahı
Saat dokuzu beş geçe
Edirne'de, Erzurum'da, Van'da
Her on Kasım sabahı
Saat dokuzu beş geçe
Tekmil vatanda (koro)
Millet kalkar ayağa

5

Borozan başı borozan başı
Akşamları batan güne karşı
Çaldığımız o İstiklal Marşı
Yıllardır her kulakta yer etmiş
Gür nağmesiyle tutarken arşı

6

10 Kasım 2012
Atatürk'ün aramızdan ayrılışının bir başka yıldönümü
74 yıl olmuş
Büyüyüp uzayan ayrılığımız
Günler haftalara aylara
Sonra yıllara taşımış
Atatürk ayrılığını

7

Her uzayan büyüyen yılla birlikte
Bir şey daha büyümüş yüreklerimizde
İşte o **Atatürk sevgisi** (koro)
Bitip tükenmeyen bir ateş gibi
75 milyon yürekte
Büyüyor büyüyecek (koro)

8

Dinle yavrum, bugünlere nasıl geldik
Biz
Bu kutsal nöbeti tutabilmek için
Koca bir tarih yazdık biz
O günlerde Anadolu
Baştan başa siper oldu
Anası, babası, kızı, oğlu
Ölümle yarıştı zafere doğru

9

Bir gün kara bulutlar göklerimizde konaklamıştı (koro)
Gökyüzünde kara kara bulutlar
Başımıza nereden geldiniz!
Bizler konukseveriz ama
Düşmanları sevmeyiz

10

Mavi değil artık denizlerimiz!
Tarlalar çürüdü yüzünüzden!
Sizinle göreceğ işimiz yok
Gidin üstümüzden

11

Gökyüzünde kara bulutlar
Hayın mı hayın!
Bir gün gelir hesabını sorarız
Buralarda durmayın

12

Atatürk diyor ki!

13

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini

(42)

Bulunur kurtaracak elbet bahtı kara maderini

14

Yıl bin dokuz yüz on dokuz
Mayısın on dokuzu
Kızaran ufuklardan kaldırır başını
Yeryüzüne can veren
Ay yüzlü doğan güneş

15

Takanın burnu nasıl yırtar Karadenizi
Siz de bir anda öyle yırttınız uykunuzu

Uyanın Samsunlular

(koro)

Kurutacak gözlerde umutsuzluk yaşını
Al yüzlü doğan güneş
Bugün Çaltı burnundan gülerek doğan güneş

16

Bu toprak bizim yurdumuzdur!
Deli gönül yücesine çıkar!
Bir üveyik olur uçar gider
Ardahan'dan Edirne'ye

Edirne'den Ardahan'a kadar

(koro)

17

Ne bulutlar gitti, ne padişaktan bir haber geldi
Kemal Paşa derler bir yiğit vardı
Bu seferde millet türkülerle Kemal Paşa'ya haber saldı

18

Kemal Paşa yenilmez yiğit, şanlı komutan!
Savaşa girer gibi yetiş bize!
Yetiş bize, çöllerde bile olsan!
İnanç doldur güç doldur içimize!

Bin kere yurdumuzu kurtaran

(koro)

19

Kuşun kanadında türküler
Kemal Paşa'nın gönlüne vardı
Cevabından önce kendi geldi

20

Bir gemi yanaştı Samsun'a sabaha karşı
Selam durdu kayığı, çaparı, takası
Selam durdu tayfası

(43)

21

Bir duman tüterdi bu geminin bacasından bir duman
Duman değildi bu!
Memleketin uçup giden kaygılarıydı

22

Samsun limanına bu gemiden atılan
Demir değil!
Sarılan anayurda
Kemal Paşa'nın kollarıydı

23

Bu ne inançtı ki Kemal Paşa
Atının teri kurumadan
Sürüp geldin yeni yeni savaşların peşinden!

24

Bir selam gibi gitti Erzurum'a
Bin selam gibi geldi Sivas'a
Dağlar alçaldı yol vermeye
Temizlendi ılıkımından karından

25

Yer gök inledi bir yol daha
Kurtuluş Savaşı'ndan

(koro)

26

Ağlamaktan gözlerin kızarmıştı akları
Büyük yas karartmıştı al bayrakları
Boyunlar bükülmüştü
Başlar durmuyordu dik
Kendi vatanımızda vatansızlar gibiydik

27

O günlerde bir yiğit ayak bastı Samsun'a
Yürüdü etrafına umutlar suna suna
Bu ateşler içinden geçip gelmiş bir yiğitti
Göğsünde toplanmıştı anayurdun bin derdi.

28

O kimdir!

Bakışları deniz kadar yumuşak
Saçı güneşi emmiş bir demet altın başak

O kimdir!

Bir ulusun sesi vardı ağzında

(44)

Milyonların nabzı çarpıyordu nabzında

O kimdir!

Geçtiği yer dönüyor gün vurmuşa

Can veriyor sararmış ota, yaralı kuşa

O kimdir!

Gözlerinde bir tılsım gizleniyor

Bastığı topraklardan bahar filizleniyor

Alev saçlı bir volkan bazı bir dağ başında

Bazı belirliyordu bir damla göz yaşında

O kimdir!

Milyonca yürek bir tek olmuş

Yıkılan memlekete kolları destek olmuş

Vatan sürüklenirken bir uçurumun ucuna

Dağılan kuvvetleri topladı avucuna

Kurşunlar gülle oldu sopalar süngü oldu

Sınırlar baştan başa bir çelik örgü oldu

Bir kale heybeti var vatanın her taşında

Her işin başında o, her iş O'nun başında

(koro)

29

Edirne'den Ardahan'a kadar

Bir toprak uzanır

Boz kanatlı üveyikler üstünden uçar

Ardahan'dan Edirne'ye

Edirne'den Ardahan'a kadar

(koro)

30

Biz biliriz bizim işlerimizi

İşimiz kimseden sorulmamıştır

Kılıçla, mızrakla, topla, tüfekte

Başımız bir kere eğilmemiştir

(koro)

31

Kuzumuz var yaylalarda meleşir

Çeşmemiz var pehlivanlar güreşir

Bu toprağa kimse girememiştir

32

Davranı da deli gönül davranı

Kemal Paşa dinlemiyor fermanı

Anası, bacısı, kızı, kızanı

Bizim millet gibi görülmemiştir.

33

Tarihte İnönü

(koro)

İnönü'de iki kılıç gibiydik düşmanla biz

(45)

34

İnönü'de iki kılıç karşı karşıya
Aşk olsun birinciye su veren kılıççıya

35

İnönü'de iki kılıç karşı karşıya
Aşk olsun birincinin yapıldığı çarşıya

36

Birinci kılıca su veren usta
Hakkı, yiğitliği, sevgiyi
Bu kılıcın kabzasına işlemiş tek nakışta

37

Birinci kılıçla dövüşen yiğit vur ki!
Gelinler, çocuklar ağlamaya

38

Vur ki anam babam, vur ki kardaşım!
Hayın düşman yurdumuzu almaya

39

Mustafa Kemal Paşa'nın komutasında başladı büyük savaş
Asker, halk, cephe ulaş
Gecelerin ortasında başladı büyük uğraş

40

Ayın altında kağnılar gidiyordu
Kağnılar gidiyordu Akşehir üstünden Afyon'a doğru

41

Dağlarda tek
tek
ateşler yanıyordu

42

Şayak kalpaklı adam
Nasıl ve ne zaman geleceğini bilmeden
Güzel rahat günlere inanıyordu

43

Paşalar onun arkasındaydılar
O, saati sordu
Paşalar "Üç" dediler

(koro)

44

Sarışın bir kurda benziyordu

(46)

Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı

45

Yürüdü uçurumun başına kadar
Eğildi, durdu

46

Bıraksalar
İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak
Ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak
Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı

(koro)

47

Düşman koymuş kaçıyordu meydanları

48

Kattı Kemal Paşa'nın ordusu düşmanı uğruna
Pişman etti anasından doğduğuna
Çevirdi Sakarya, çevirdi süvariler
Veryansın etti topçu
Veryansın etti piyadeler

49

Atatürk diyor ki!

50

Ya istiklal, ya ölüm!

(koro)

51

Kattı Kemal Paşa'nın ordusu sürdü gitti
Yetiştikçe vurdu düşmana
Hayın düşman sarhoş gibi sallana sallana
On beş günde İzmir'i dar buldu

52

Oy İzmir oy!

(koro)

53

Kaçtı gemiler
Alnı sargılı, kolu sargılı, boynu sargılı
Ahmetler, Bekirler, Aliler
Peşlerinden yettiler
Diz çöküp Kordonboyuna
Ta yürekten çekip tetiği
Gemilere yaylım ateş ettiler

54

Burası tarihin kulaklarında altın küpe

(47)

Metris tepe, Kanlı Sirt, Adsız tepe
Yutuyorduk nefes nefes hedefi
Topla tüfekte değil
Doğrudan yürüdü üçüncü tabur

55

Atatürk diyor ki!

56

Biz Türkler bütün tarihimiz boyunca özgürlüğe ve bağımsızlığa örnek olmuş
bir milletiz!

57

Ey büyük usta!
Düşünen olmadı bu hususta
Senden evvel ve senden ileri
İlk müjdeyi, ilk haberi
Senden almıştı Cihan

58

Saldırgan ve sömürgeci
Yedi düvele karşı
Dünyada ilkin Kurtuluş Savaşı veren
Türk'e onur veren, Türk'ü ulus eden
Kara Afrika'dan Asya'ya
Uzak Doğu'ya dek uzayıp büyüyen
Bütün mazlum milletlere
Yani tutsak, ezik, yaşamasız milyonlara
Işık olan, önder olan, umut olan
Sendin!

(koro)

(koro)

59

Sana borçluyuz ta derinden
Çünkü yurdumuzu sen kurtardın
Hasta,yorgun düşmüştük
Yaralarımızı sen sardın

60

Yiğittin inanç doluydun, yapıcıydın
Sanatkardın, denizler kadar engin
Kimsenin görmediğini görürdün
Sevgiyle bakan gözlerin

61

Dedin ki: Bu millet, bu büyük millet
Yıllar boyunca geri kalmış

(48)

Bu yurt, bu güzel yurt,
bizim yurdumuz
Her yanından yaralar almış.

(koro)

62

Dedin ki: Bir güzel savaşmalı
Kurmak için yeniden
Bilgiyle, inançla, coşkunlukla
Öğün, çalış, güven

(koro)

63

Sana borçluyuz ta derinden!
Işığsın bu yurdun
Dilimizi, ulusallığımızı öğrettin bize
Cumhuriyeti sen kurdun

(koro)

64

Hürriyeti sen yaydın içimize
Halkçıyız dedin halk içinden
İnançta hür yetiştirdin bizi
Borçluyuz sana ta derinden

(koro)

65

Dünya düşse peşimize
Yer sarsılsa yerinden
Ne senden geçeriz
Ne senin eserinden

66

Atatürk diyor ki!

67

Yayılmacılık ve sömürgecilik yeryüzünden yok olacak ve yerine
uluslararasıda renk, din ayırımı gözetmeyen yeni bir denge ve işbirliği çağı
egemen olacaktır.

68

Atatürk diyor ki!

69

Beni görmek demek yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi ve
hislerimi anlıyor ve duyuyorsanız bu kafidir.

70

Binler yaşa, yurdumuza hizmeti büyük
Kemal Paşa! Ölümsüz insan! Şanlı Atatürk!

(koro)

71

(49)

Ey Atatürk!

72

Getir dudaklarını, bir bir alnımıza koy
Dağlansın ateşinle bu soy

73

Atatürk diyor ki!

74

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık.Bu işlerin en büyüğü temeli Türk
kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan **TÜRKİYE**
CUMHURİYETİ'DİR!

75

Oy Atatürk oyy!

(koro)

**Not: Atatürk Oratoryosu seçkin ozanlarımızın şiirlerinden oluşmaktadır.
(Cahit Külebi, Nazım Hikmet, Ceyhun Atuf Kansu, Faruk Nafiz
Çamlıbel.....)**

DOSTOYEVSKİ (2) SUÇ VE CEZA

“İnsanın ruhunu yücelten acı, ucuz bir mutluluktan daha değerlidir. “

-Dostoyevski

YILMAZ ÇONGAR

BİRİNCİ BÖLÜMÜN ÖZETİ

1821 yılının 11 kasım günü Moskova’da doğar. Babası askeri doktor olup, cerrahdır, çok sinirli ve alkoliktir. Dostoyevski, altı çocuklu ailenin ikincisidir. Çocukluğunda babasından çok dayak yer. Sara hastalığının o nedenle gelmiş olduğu zannedilir. Sessiz, hastalıklı bir kadın olan annesi, yazar on beş yaşındayken ölür. Dostoyevski, 1837 yılında Petersburg’ta Askeri Mühendis Okulu’na gönderilir. Öğrenciyken, iki yıl sonra babasının ölüm haberi gelir, babası belki de öldürülmüştür. O, her iki durumdan da mutluluk duyar.

Okulu bitirir, teğmen rütbesiyle orduda görev alır. Askerliği hiç sevmez, bir yıl sonra ayrılır. Öğrenciyken de ilgilendiği edebiyata yönelir.

İlk yapıtı “İnsancıklar” dır. Eleştirmen Belinski romanı beğenir, övgü yazıları yazar. Sonra, yazdığı “Öteki”, “Ev Sahibesi”, “Bir Yufka yürekli” adlı yapıtlar, pek başarı kazanamaz, hatta Belinski, onlar hakkında olumsuz yazılar yazar. Dostoyevski, üzülür, hasta olur ama yazarlığı bırakmaz, politikayla ilgilenmeye başlar.

Çar 1’nci Nikola’ya karşı olan isyancıların lideri Petraşevski ile tanışır, ilişkisi ilerler ve 23 Nisan 1849 gecesi polis ve askerlerin yaptığı bir baskınla, tüm karşıt grup, lider ve Dostoyevski de tutuklanır.

Sekiz ay tutuklu kalır, dört ay ölüm hücresinde yatar. Son duruşmada, hepsi idama mahkûm edilirler. İdam mangası tam ateş edeceği sırada Çar’dan “Af emri” gelir.

Ölümden kurtulur ama, Sibiry’a da dört yıl kürek mahkûmudur, zincire vurulur, taş taşır. Bittiğinde cezası sona ermez, orduda beş yıl er olarak hizmet eder. Bu arada veremli ve dul Mari ile evlenir.

1859 yılında özgürlüğüne kavuşur, eşiyle Petersburg’a yerleşir. Tek uğraşı yazarlıktır. “Ezilenler” ve “Ölü Evinden anılar, o günlerin yapıtlarıdır.

1863 ve 1863 yıllarında iki kez Avrupa gezisine çıkar, romanları için malzeme toplamaktan çok kumarhaneleri gezer. Bir kazanırsa on kaybeder.

Döndüğünde veremli karısı ve üç ay sonra da, ona hep destek olan ağabeyi Mihail ölür. Düştüğü yalnızlık çukurunda, bunalımlar içinde yüzerken, “Yeraltından Notlar” romanını yazmayı sürdürür. “Yeraltı”, Dostoyevski için “Bilinç altındaki gizli ve karmaşık duygular” demektir. Bir süre sonra, roman ortaya çıkarsa da pek ilgi uyandırmaz, ama “Suç ve Ceza”nın başlangıcı olur.

EŞİ ANNA GRİGORİYEVNA SNİTKİNA VE KUMAR

1866 yılının güzel bir ekim sabahı. Anna, sekreterlik okulundan mezun olmuş, hemen bir iş bulup ailesine paraca yardım etmek ister. Yaşı yirmidir ve güzeldir.

Kırk beş yaşındaki Dostoyevski, odasında sinirli ve telaşlı dolaşmaktadır. Telif ücretini avans olarak aldığı roman elinde sürükleniyor, beyinde oluşturduğu bilgileri kağıda geçiremiyordu.

Böyle giderse, söz verdiği günde romanı yayınevine götüremeyecek, bay Stellovski'den, yeni bir yapıt için avans alamayacaktı, oysa paraya çok ihtiyacı vardı.

Kapı çalınır, Anna'nın güzel yüzü güneşte parlar.

Birinci akşam Anna evine umutsuz döner, bu iş olmayacaktır. Stenoda yazdıklarını temiz kağıda geçirirken zaman kaybediyor, yaşlı ve aksi yazardan azar işitiyordu.

İkinci gün gayret eder, adam sinirlidir ama zaman zaman sakinleşir, bağışlayıcı, duygusal bakışlarla Anna'nın gönlünü alır.

Roman bitti, konusu kumar, bir de sevgili var ama kumar daha önde geliyor. Zaten romanın adı da "Kumarbaz".

Yapıt, yayınevine teslim edilir. Deneme süresi başarıyla biter, Anna işe alınır.

Şimdi, bitmesi gereken roman "Suç Ve Ceza" dır. Bunun yazılmaya başlanması çok daha öncedir. Hatta birinci eşi ölüm döşğinde inerken, Dostoyevski başucunda bu roman üzerinde çalışmış.

Kahramanlar arasında Sonia vardır, Dostoyevski bu karakterin adını tatlı yeğeninden esinlenir, ama sekreteri Anna daha tatlıdır. Romanı dikte ettirirken, sekreterinin gözlerini kırparak bakışları, yazarken parmaklarının kağıt üzerinde dolaşması, hepsi yazarın kalbinde çok hoş duygular oluşturur. Anna, onun için vazgeçilmez bir eş olacaktır.

Yazar dayanamaz, Anna ile evlenir. Aldıkları avans biter... Paraları yoktur.

Anna, evlendiği için mutlu, paraları olmadığı için üzgün, kocası, ağzı köpürerek sara nöbetleri geçirdiği için şaşkındır.

Aile, kadının annesinin biriktirdiği paralarla geçinir, "Suç Ve Ceza" nın yazılması sürer.

Dostoyevski, yıllar öncesini anımsar; henüz Petraşevski ile tanışmamıştır. Petersburg'ta sokaklarda gezinir. Açtır, parası da yoktur. "Neden bazı insanların parası çok, bazıları ise açlıktan ölmek zorunda? Bu çok adaletsiz bir şey. Eğer Tanrı diye bir şey varsa, bu adaletsizliği görmek zorunda değil mi?"

Böyle, Tanrı'yı bile karşısına alıp, düşünürken, karşı kaldırımında yürüyen yaşlı bir kadın görür, dinçtir, giyiminden varıl olduğu anlaşılır. Belli etmeden peşinden gider, kadın güzel bir apartmanın kapısını anahtarıyla açar girer. Ertesi gün yazar aynı apartmanın önünde bekler, kadın çıkar, bir manava girer, sebze, meyve alır, dolu poşetlerle evine döner. Dostoyevski, biraz sonra aynı manava girer, dükkan sahibiyle dostluk kurar, kadın hakkında her şeyi öğrenir. Kadın çok zengindir, tüm apartman onundur, aldığı kiralarla geçinir ve yalnız yaşar. Dükkandan ayrılırken aklından geçenleri mırıldanır, "Onu öldürmek istiyorum!". İlk kıvılcımları böyle yanan Suç ve Ceza, yıllar içinde, bilinç altında işlene işlene alev olacak, yaratılan roman Dünya Klasikleri içinde yer alacaktır.

Sinirleri bozulan Dostoyevski, doktorların önerisiyle Avrupa'ya yeni bir yolculuğa çıkar. Kumar oynama isteği de kabarmıştır. Artık bu istek, yazı yazmanın ilerisinde bir tutkudur.

Kumarhanede rulet masasına yaklaşır, elindeki tüm fişleri (parayı) sıfıra yatırır, küçük misket döner, döner, yavaşlar, sıfırda durur. Kazanmıştır, hem de yüklü bir para, iki bin frank, bugüne dek kaybettiklerinin hemen hepsi.

Otel odasında bir kaç kez sayar, eşine mektupla bildirir, "Hemen parayla döneceğim." der.

Akşam, bilet almak için, Paris'in büyük tren istasyonu Gare de Lyon'a giderken, belki sara tutar, bayılırım düşüncesiyle paralarını ceketinin astarına diker, canı bir kez daha kumar oynamak ister, kendini tutamaz, yolunu değiştirir, şimdi kumarhanededir.

Önce yine sıfır karesine az bir para yatırır, misket döner, kaybeder, sonra yedi, on beş, otuz bir karelerine yatırır yine kaybeder, sabaha karşı saat dörtte tüm parasını, iki bin frankı kaybetmiştir. Çok üzgündür, ne yapacağını bilmez, eşine yine mektup yazar, hepsini kaybettiğini anlatır, dönüş için bilet parası ister. Otel odasında tepinir, bağırır, masada duran Suç ve Ceza'nın müsvettelerini duvarlara savurur, kapı çalar, görevli gelmiştir, "Gürültü yaparsanız polis çağıracağız!" der.

"Suç ve Ceza" romanı, önce "Rus Habercisi" adlı aylık edebiyat dergisinde 1866 yılı içinde bölüm bölüm yayınlanır, ertesi yıl yapıt, kitapçı vitrinlerinde görünür. Konusu şöyledir:

SUÇ VE CEZA'NIN ÖZETİ

"Yoksul bir hukuk öğrencisi olan Rodion Romanoviç Raskolnikov, Petersburg'ta kiralık bir odada sefalet içinde yaşamaktadır. Oysa, aynı bölgede tefecilikle geçinen Alyona İvanova adlı yaşlı kadın varsıldır, evinde de bir çok mücevherat bulunmaktadır.

Genç öğrenci, bu kadını öldürmeyi tasarlar, ve yapar.

Bir baltayla yaşlı kadının başına vurur, o sırada orada bulunan kız kardeşine de aynı baltayla saldırır, ikisini de öldürdükten sonra bir miktar mücevher de çalar ve kaçır.

Raskolnikov, mücevheratı bahçesinde bir kayanın altına saklar, odasına döner, hastalanır, dört gün ateşler içinde yatar, iyileştiğinde evine polisin geldiğini, kendisinin de sayıkladığını öğrenir, polisin ondan şüphelendiğini anlar. Acemice işlediği cinayetler nedeniyle çok endişelidir.

Bu arada kız kardeşi Dunia'nın nişanlısı Lujin gelir, delikanlı onu hiç sevmez, biraz atışır, adam öfkelenir gider.

Bir gün dışarıda dolaşırken bir sivil polis yanına yaklaşır, sorular sorar, Raskonikov sır vermez, ama kaygısı, telaşı, sıkıntısı, vicdan azabı giderek artar. Artık karakola gidip suçunu itiraf etmeye karar verir. Tam o sırada, Marmeledov adındaki arkadaşına araba çarpar ve ölür, delikanlı onun cenazesi için evine gider, ailesine yardım eder, hatta dul karısına bir miktar para verir, sonra kızı Sonia'yı görür, beğenir, ama öğrenir ki, bu kız ailesine yardım etmek için fahişelik yapmaktadır.

Arkadaşlarının hazırladığı bir partiye gider, oradaki konuşmalardan, davranışlardan anlar ki, herkes cinayet nedeniyle ondan kuşkulananmaktadır.

Raskolnikov, arkadaşı Razmuhin'le birlikteyken, annesi ile kız kardeşi gelirler, Razmuhin, kız kardeşi Dunia'yı görür, iki genç birbirlerini çok beğenirler.

Cinayet masası şefi, Porfiri, Raskolnikov'la konuşma yapar. Kurnazca sorular sorar, delikanlı bocalar, kekeler, ter döker, tüm bunlar ona işkence gibi gelir.

O günlerde, Dunia'nın önceden çocuklarına baktığı Svidrigailov Petersburg'a gelir. Karısı ölmüştür, Dunia'ya para vermek ve evlenmek ister, Razmuhin'i sevmiş olan kız reddeder.

Raskolnikov, ölmüş olan Marmeladov'un kızı Sonia'nın yanına gider, birlikte dertleşirler, incil okurlar, kızın dini inançları güçlüdür, delikanlı ona hayran olur.

Raskolnikov, karakola gider, itiraf edecektir, pişmandır, ama edemez, polisler onu sıkıştırır, fena durumlara düşer.

Marmeladov'un dul karısının, ölmüş kocası için yaptığı bir toplantıda Raskolnikov, Sonia'nın odasına girer ve kıza, cinayetleri kendinin yaptığını, anlatır. Bu konuşmayı kapı arkasından dinleyen ve her şeyi öğrenen Svidrigailov, Dunia'ya gider, bildiklerini anlatır, bir kez daha evlenmek teklif eder, yine reddedilince bir tabancayla intihar eder.

Bu olaydan sonra Raskolnikov bunalıma girer, kendine geldiğinde annesinden, kız kardeşinden ve en çok Sonia'dan aldığı cesaretle, bir kez daha karakola gider, suçunu itiraf eder. Duruşma sonunda sekiz yıl Sibirya'da hapislik cezası alır, Sonia'da Sibirya'ya gider, hapishaneye yakın bir yerde ev tutar, Sonia'nın sevgi ve şefkat dolu ilgisi Raskolnikov'un ruhen kurtuluşuna, yeniden doğuşuna neden olur."

ROMANIN ETKİSİ, KIZI SONİA, YİNE KUMAR

Rus halkı Suç ve Ceza'yı sever, çünkü ilkel bir kazanç düşüncesi açıklanmış, genç insanlar parasızlıktan okuyamazken, karnını doyuramazken, tefecilikten para kazanan bir yığın Rus'un refah içinde yaşamasındaki haksızlık, ortaya dökülmüştür. Roman "çok satanlar" listesine girer, Dostoyevski bir anda ünlü edebiyatçılar düzeyine yükselir. O, Tanrı'nın varlığı karşısında diz çökmüştür ve "insanların koyduğu yasalar, normal kişiler içindir, dahilerin yasalara uymama hakkı vardır" diye düşünür.

24 Mayıs 1868 günü Dostoyevski'nin, adı Sonia olan, üç aylık kızı ölür. Aile Cenevre'dedir ve cenaze oraya gömülür. Bir gezinti sonrası çocuk soğuk almıştır. Gece ateşi yükselir, baba sabaha dek kızının ellerini avucunda tutar, terlerini siler, sabaha doğru Tanrı onu alır. Yazar mezarı başında saatlerce çırpınır, bağırır, ağlar, herkes onun çıldırdığını zanneder, sonunda bayılır, sarası tutmuştur.

Dostoyevski, yine kumar fırtınasının içindedir. Bu kez Almanya'da Hamburg'ta rulet masasının başındadır. Kaybeder, bir kaç kez daha kaybeder, Anna'ya mektup yazar, para ister, ama bu kez para yerine eşinin kendisi gelir Almanya'ya. Baden Baden'de, Dresden'de kumar oynar, hep kaybeder, paraları kalmaz, Anna, evlilik yüzüğünü satar, küpelerini rehin bırakır, kocası, tüm paraları Rulet masasında kaybeder, otele yıkılmış olarak döner, eşinin dizlerine kapanır, hıçkırır hıçkırır ağlar.

Dostoyevski, burada Turganyev'le karşılaşır, konuşma sonunda aralarındaki soğukluk daha da artar, düşmanlığa dönüşür.

Yazar, yayıncısından beş yüz ruble borç alır, karısıyla önce Cenevre'ye, oradan Moskova'ya gideceklerdir, ama kumar yine öncelik alır, bu parayı da kaybeder, Anna, Dostoyevski'yi bağrına basar, "Üzülme, Cenevre'ye gidecek kadar para sakladım ben, oradan annemin göndereceği elli ruble ile Moskova'ya döneriz" der.

Kumarın getirdiği borçlar ve söz verdiği zamanda bitirme zorunluluğu nedeniyle romanlarını, acele ve kısa yazıyordu, örneğin Kumarbaz yirmi dokuz günde bitirilmişti. Şimdi, yeni romanı Budala'yı, gönlünce, rahat, uzun yazacaktı (gerçekten de bu roman beş yüz sayfa kadardır).

Budala'da, baş kahraman Mışkin, Dostoyevski'nin kendinden izler taşır. Prens Mışkin, sara hastasıdır, iyi niyetli, herkese inanan, doğrucu, sevgi dolu, iç dünyasında yaşayan, bir kişidir. Bu nitelikleriyle, içinde bulunduğu, iki yüzlü sistem üzerine kurulmuş topluma, ters düşmektedir. Böyle bir kişiye ancak "Budala" denir.

Prens Mışkin'in romandaki anıları, aslında Dostoyevski'nin anılarıdır. (O zamanlar Rusya'da, derebeylikten kalma bir adet olarak, toprak sahibi, varsıl ailelerin oğullarına "Prens" denirmiş.)

BUDALA'NIN ÖZETİ

"Mışkin, hastalığını tedavi ettirmek için İsviçre'ye doktor Şnayder'in kliniğine gider. Orada üç yıl kalır, Rusya'ya döndüğünde hiç parası kalmamıştır, bitkindir.

Bir kaç kuşak önceden akrabası olan Lizaveta ve general eşinin evinde konuk olur. Generalin üç kızı vardır, Aglaya, Adelayda ve Aleksandra. Tüm ev halkı Mışkin'i çok sever, benimserler, onun için ise bu ev bir mabettir. Adelayda, resim yapmaktadır ama natürmorttan, çiçek ve meyva resimleri yapmaktan bıkmıştır. Mışkin'in aynı zamanda çok zeki olduğunu anlar ve ondan resim konusu ister. O ise, "giyotinle başı kesilen bir kişinin gözlerindeki korkuyu resmetmesini" söyler. Kız dehşete düşer, bu resmi yapamaz.

Hizmetlilerden Ganya'nın elinde Nastasya Filipovna'nın resmini gören Mışkin, ona aşık olur. Nastasya, çok güzel, çok hırçın, hafifmeşrep ve en önemlisi, kararsız bir kadındır. Mışkin onu arar, bulur ve evlenme teklif eder, kadın kabul eder gibi görünse de sonuçta reddeder, arkadaşı Rogojin'le evlenir. Bu evlilikle yapamayıp, tekrar Mışkin'e dönen Nastasya, bir süre sonra ondan da kaçır. Mışkin ise verdiği bir partide tanıştığı Aglaya İvanova ile nişanlanır, ama Nastasya'yı unutamaz. Bu arada Rogojin, Nastasya'yı alıp gitmiş ve öldürmüştür. Bunları duyan, öğrenen Mışkin, in hastalığı artar, daha çok budala olur ve İsviçre'ye doktor Şnayder'in kliniğine döner."

ROMANIN ETKİSİ, EBEDİ KOCA, ECİNNİLER

Roman, edebiyat dünyasında pek ilgi çekmez. Nastasya'nın kararsızlığı herkesi, hatta Dostoyevski'yi bile şaşırtır. Kimi eleştirmenler yapıtı görmezden gelir, kimileri bir "sınıf" a sokamaz. Ama yazar, yeteneğini kanıtlamak için "Ebedi Koca" adını verdiği yeni romanına başlar.

Her zaman olduğu gibi yayıncısından beş yüz ruble avans alır, romanı zamanında yetiştirmek için yine acele yazmaya başlar. Müsveddelerini arkadaşlarına okur, onlardan yüreklendirici yanıtlar alamaz. Romanda, Pavel Pavloviç Trusotski bir başkasına metres olmuş kadınla, bile bile evlenir. Yazara göre Tanrı, bazı erkekleri yalnızca "koca" olsun, diye yaratmıştır. Bu kocalar evlendikten sonra karılarının bir parçası haline gelirler.

Dostoyevski bu acele çalışmasının iyi bir yapıt olmayacağını fark eder, bu daha bitmemişken "Ecinniler"e adlı yeni romana yoğunlaşır fakat kumar tutkusu yine ona rahat vermez. Hamile eşini evde bırakır, Avrupa'da kumarhaneleri dolaşır, kaybeder, hep kaybeder, sonunda Anna'ya yazdığı mektupta "kumar bırakacağım" der. Gerçekten de, yurda döner, beş cilt olarak tasarladığı romanını yazmayı sürdürür. Bir daha da kumar oynamaz.

1872 yılında yayınlanan bu yapıtta Dostoyevski, Fransız İhtilali'nden kaynaklanan ideolojilerle birlikte batı düşüncesinin Rusya ve Rus insanı üzerindeki etkisini irdeler, araştırır, sonunda protesto eder. Böylece roman, politik kimlik kazanır. Yapıt beş cilt olmaz, bir cilt ve 897 sayfa olmuştur.

Yazar aynı zamanda, her türlü toplumsal ve dini ilkeleri reddeden, yokluk anlayışını kabullenen Nihilistlere duyduğu öfkeyi de yansıtır. Bu arada bir nihilist olan Turganyef'i de yerden yere vurur. Sırf onu nitelenmek için romana yeni bir kişi ekler, o kişi Karmazinov'dur. Belki okuyucu anlamaz düşüncesiyle işi garantiye alır, Karmazinov'u betimler: "Körpe bir yüz, melon şapkasının altından sarkan, temiz ve pembe küçücük kulaklarını çevreliyen ak saçlardan iri bukleler dökülen bir adam." Bu kişi Turganyev'dir.

Turganyev'de eleştirisinde, "Beni karikatürden daha bayağı şekilde tasvir etmiş, anlamakta zorlanıyorum, ne yapmak istiyor bu adam?" diye yazar.

Romanın bir yerinde sosyalizmi Tanrı tanımazlıkla eş görür. Hazreti İsa'nın görüşlerini onaylar hatta İncil'deki bir ayetten esinlenerek romana "Ecinniler" adını koyar. Ayete göre, "Hazreti İsa, bedenine cinler girmiş bir hastayı iyileştirir, cinleri o hasta adamdan çıkararak

domuzların bedenine sokar.” Romanda, hasta adam Rusya, cinler yani ecinniler ise, Avrupa’dan gelen sosyalist akımlar, nihilistler, ateistlerdir (sayfa 823)

“Bir kişinin kendini öldürmesi” için de, “intihar din açısından yasaktır, elbette onaylamıyorum ama gıpta ediyorum” diyerek, Tanrısal bakış açısını belirtir.

ECİNNİLER’İN KISAÖZETİ VE DELİKANLI ADLI ROMAN

Ecinniler’de:

“ Stapan Trofimoviç, varsıl kadın Varvara Petrovna’nın delikanlılık yaşındaki oğlu Nikolay Stavrogin’e ders verir. Oğul ise, yerinde duramaz, Avrupa’ya gidip gelir ve öğretmeni Trofimoviç’in oğlu Piyotr Stepanoviç’in yakın arkadaşıdır. Aralarına Amerika’dan dönen Şatov’da karışır. Bu üç gencin ilişkileri, gizli nihilist örgütlere dayanmaktadır, Avrupa’dan emirler alırlar, hücre sistemiyle çalışırlar, amaçları, Rusya’da ihtilal yapmak, Çar’ı devirmek ve Stavrogin’i başa geçirmektir.

Beşli çete kurulur, üyeler artar, şehirde yangınlar çıkarılır, örgütü ele verecek olan Şatov öldürülür, nihilistler başarılı olamaz, örgüt üyesi Krilov silahını başına dayayıp tetiği çeker, Stavrogin kendini asar, roman böyle sürer.”

Ecinniler, yayınlandığında Dostoyevski’nin bile beklemediği ilgiyi görür. Eleştirmenler övgü dolu yazılar yazarlar. Ünü giderek artar, yayıncılar kapısını aşındırır.

1875 yılında çiftin bir erkek çocukları doğar, adını Aleksı koyarlar, sara hastası olan bu çocuk üç yıl sonra bir sara nöbeti sonucunda ölür.

Dostoyevski, yazdıklarıyla yetinmez, geceleri çalışır, yaktığı dört mumun ışığında, sabaha dek on bardak kahve içer. Elinde, yazacağı yeni romanın adı “Delikanlı” dır.

DELİKANLI’NIN KISACA KONUSU

“Kahraman, on dokuz yaşındaki Dolgorukiy’dir. Yasal babası, Tula çiftliğinin eski kölesi İvanov Dolgorukiy’dir. Bu adam yine kölelerden biri olan on sekiz yaşındaki Sonya ile evlidir. Yirmi yıl önce, bir gün çiftliğin sahibi, oradaki beş yüz kölenin de sahibi, kadın düşkünü, şehvete odaklanmış Versilov, çiftliği ziyarete gelir. O günden dokuz ay on gün sonra Sonya, romanın kahramanı Dolgorukiy’i doğurur. Delikanlı, on dokuz yaşına dek, ne babasını ne de annesini görür, bir gün babası onu Petersburg’a, yanına çağırır, roman asıl o zaman başlar.

Yedi yüz sayfaya yaklaşan yapıtta, baba oğul arasında, değer çatışmaları, felsefe, politika, Tanrı’nın var olup olmadığı, metafizik temalar, tartışma halinde işlenen konulardır. Oğul, babasının cinsel konulardaki yanlışını ortaya çıkarmak ister fakat, gençliği, cehaleti, anlayış eksikliği nedeniyle zaman zaman yenik düşer. Baba oğulun aynı kadına aşık olmaları durumu daha karmaşık hale sokar. Bu nedenle Dostoyevski, önceden romana “Kargaşa” adını vermiş, sonra “Delikanlı” olarak değiştirmiş.”

Romanda baba Versilov’un söyleyeceği daha pek çok şey vardır, ama söyleyemez, kurgu izin vermez, bazı eleştirmenler yapıta olumlu not verseler de, yazarın kendisi beğenmez. “Yazdıklarım sığ, solgun ve tek düze kaldı, buna üzülüyorum” der.

KARAMAZOV KARDEŞLER

Dergide iki yıldır yayınladığı “Bir Yazarın Günlüğü” de bittikten sonra, 1878 yılının mart ayında “Kafamda planladığım çok önemli bir romana başlayacağım, adı Karamazov Kardeşler” olacak “ diyen Dostoyevski, bu romanı yıllardır düşünmekte, babasının çektiği acılar, Sibirya zindanlarında gördüğü zulümler, beyninde canlı durmakta, babanın karşısına “Delikanlı” daki gibi bir değil, dört oğul çıkararak, yaşamını zehir eden o adamdan intikam almak istemektedir. İki yıldır romanın bir bölümünün müsveddelerini yazmıştır bile.

Yapıtta uzun konuşmalar yer alır, ama bunlar asla bıktırmaz, aksine okurun ilgi ve heyecanını artırır, yine yapıtta Tanrı’nın aranması düşüncesine ve ruhsal analizlere fazlaca yer

verilmiştir, bu da değerli bir nitelik, roman bir yönden yazılırken, diğer yönden dergide bölüm bölüm yayınlanır.

ROMAN KONUSUNUN KISA ÖZETİ

“Karamazov ailesi Rusya’da bir taşra şehrinde yaşar. Baba, Fyodor Pavloviç Karamazov, serseri yaradılışlı, ahlaksız ve şehvet düşkünü bir adamdır. Kendinden her türlü kötülük beklenir. Evlendiği birinci eşi, varsıl bir ailenin kızıdır. Karamazov onun tüm mallarını elinden alır, eziyet eder, zavallı kadın kocasından ayrılır ama yokluk ve acılar içinde ölür. Geride Dimitri adında bir oğulları kalır.

İkinci eşi de adamın zulümlerine dayanamaz, o da bir süre sonra ölür, ondan da iki erkek çocuk kalır, İvan ve Aleks (Alyoşa), o günlerde şehirde aptal bir kız olarak tanınan Lizaveta’da bir oğlan çocuk doğurur, annesi hemen ölen çocuğa, Smerdiyakov adını koyarlar ve evdeki uşaklar öksüze sahip çıkarlar, aslında bu da Lizaveta’yı iffal eden Karamazov’un gayr-ı meşru oğludur. Aradan yıllar geçer, Dimitri yirmi yedi, İvan yirmi dört, Aleks yirmi yaşına gelir.

Dimitri, okumuş, subay olmuştur ama ordu disipliniyle bağdaşamamış, ayrılmıştır. İvan, üniversitede okur, aynı zamanda gazetelere, dergilere yazılar yazar, oldukça ünlenmiştir ama düşünceleri hep dine karşıdır. Alyoşa ise en sakin kardeştir, bir manastıra girer, rahip olmak ister. Son gayr-i meşru kardeş Smerdiyakov saralıdır, onu uşaklar büyötmüştür, o da babanın uşağı olur.

Kardeşler, babalarının yanında toplanır ve annelerinden kalan mirastan paylarına düşeni isterler, fakat konu değişir, bencilliğe ve cinselliğe dayanan tartışmalar yaşanır.

Dimitri’nin nişanlısı olan Katya’ya, kardeşi İvan aşıktır. Dimitri ise, ayrıca Gruşenka adında hafifmeşrep bir kadınla yaşar. Aynı kadına baba Karamazov’ da tutkundur, Dimitri, bunu bilir ve babasını öldürmek ister. Gruşenka’yla buluştuğunu sanarak, onları birlikte yakalamak için babasının evine gider, fakat bulamaz, önüne çıkan uşağa çekişle saldırır, onu yaralar. Daha sonra Gruşenka’yla buluşur, eğlenmeler, sevişmeler, bu arada kapı çalınır, polisler gelir. Baba Karamazov öldürölmüştür, Dimitri sanık olarak tutuklanır, oysa babayı saralı, gayr-ı meşru oğlu Smerdiyakov öldürmüştür.

Romanın diğer bölümleri, duruşmalar, delil olan mektuplar, itiraflar, Amerika’ya kaçma girişimleri, kendini asarak intiharlar, öç almalar, vicdan azapları, beyin kanamaları, Sibiry’a sürgünlerle sürer gider.”

Dostoyevski, üç yıldır üzerinde uğraştığı romanının son aşamalarında sıkıntılı günler geçirir, istediklerini yazamaz, beğenmediği yerleri düzeltemez, bin sayfayı aşan kurguyu değiştiremez. Yıllar önce, babasından yediği dayaklar, hapishane komutanı Krivitzov’un sopasının yanağında bıraktığı izler, yüreğinde birikmiş intikam duygusu, onu sakince yazmaktan alıkoyar. Baba Karamazov’un ve gayr-i meşru, saralı oğlu Smerdiyakov’un kötölükte sınır tanımamaları, küçük oğlu

Alyaşo'nun ise iyilikte sınır tanımaması, ona romanda gerçeklikten uzaklaştığını düşündürür.

PUŞKİNHEYKELİNİN AÇILIŞ TÖRENİ

1880 yılının 6 Haziran günü, Moskova'da Puşkin heykelinin açılış töreni yapılacaktır. Rusya'da ilk kez bir Rus şairi için heykel dikilecektir. Tören üç gün sürer, ikinci gün Turganyev konuşur, "ülkenin batılılaşması" taraftarı olarak düşüncelerini bildirir. Dostoyevski son gün kürsüye çıkar, "Tüm insanların birlik olmaları, el ele vermeleri" ülküsünü dile getirir. Konuşma bittiğinde büyük bir gürültü kopar, halk coşku içindedir. Biri birine sarılanlar, ağlayanlar, bayılanlar olur. Koşarak Dostoyevski'yi kucaklayan insanlar "Sen peygambersin, peygamber gibisin" derler. Orada bulunan ve onu hiç sevmeyen Turganyev bile yanına gelir, kollarını açar. O, artık halkın en sevdiği, en saydığı yazardır, ününün zirvesindedir.

Moskova'dan ayrılırken zafer kazanmış gibidir, mutlulukla yuvasına döner.

Bir süre sonra ona karşı olan yazarların olumsuz eleştirileri, yazıyla kişiliğine saldırılar başlar, onlara yanıt yetiştirirken sağlığı iyice bozulur. Karamazov Kardeşler adlı romanını halen bitirememiştir. Son bölümlerini zor koşullarda yazar.

KARAMAZOV KARDEŞLER ROMANININ ETKİSİ

Aynı yılın kasım ayının ilk günlerinde, bir sabah roman biter, artık bir noktasını bile değiştirmemez, eşi Anna'ya seslenir, ağırlaşmış olan dosyayı eline alır, bittiğini müjdelemek ister, tam o anda yere düşer. Lanet sara nöbetlerinden biri başlamıştır gene. Anna, alışkındır, telaşlanmaz, ağzına temiz bir bez sokar. Bayılma bu kez uzun sürer, iki saati geçer.

Ayılıp sakinleştiğinde Anna'ya sorar:

"Ölüm sence nasıl bir şey?"

Anna biraz düşünür, sonra, "Bunu en iyi sen bilirsin, ölümün eşliğinden defalarca dönen sensin" der.

"Ölmekle bayılmak aynı şey değil, bak bu kitapta İncil'in hemen her ayetinden parçalar var, İsa'nın çektiği acıları, peder Zosim'e anlattırıyorum sayfalar boyu, sonuçta bizim dinimiz bir acı çekme dinidir, haydi dosyayı yayınevine götürelim." Anna, bu kez Dostoyevski'nin Tanrı'ya bağlılığına tanık olmaktadır.

Karamazov Kardeşler yayınlandığında edebiyat dünyası ayağa kalkar. Dostoyevski, bu olağanüstü dönüşünüyle eleştirilenlerin hepsinden iyi notlar alır. Yılların birikimiyle, o günkü Rusya'nın ruhunu simgeleyen yazarın yapıtta değinmediği konu yoktur, din, metafizik, ahlak, ateizm, nihilizm, feodalizm, sosyalizm, aşk, para, ihanet, şiddet, intikam, iftira, itiraf ve benzerleri.

Dostoyevski, gogol, Tolstoy düzeyinde ünlenir, yayıncılar kapısını aşındırır.

Yazar, can düşmanı Turganyev'in düşüncelerini merak etmektedir, ancak onun sesi bir süre sonra duyulur; "Kitaba şöyle bir göz attım, Tanrım , nasıl bir karalama, nasıl bir hastalıklı koku, iğrenç bir psikolojik yaltaklanma!" diye yazar. Ancak, tüm edebiyat dünyası bu yazıları Turganyev'in kıskançlık belirtileri olarak kabul eder.

Dostoyevski, resim sanatında uygulanan derinlik anlayışını, yani perspektifi, yazılı sanatta da uygulayan, insanlığın en karanlık ve gizli yönlerini erişilmez saydamlıkla ortaya çıkaran bir dahidir.

Kendisi der ki: "Ben bir realistim, insanı anlamak istiyorum, tüm yaşamım boyunca bunu anlamak için çabalama zorunda kalsam bile, buna değer."

DOSTOYEVSKI'NİN SON GÜNLERİ, ÖLÜMÜ

26 Ocak 1881 gecesı, Dostoyevski bir bardak kahvesini alarak çalışma odasına geçer, kalemini yere düşürür, almak için eğilirken ağzına kıvamlı bir sıvı dolar, dudaklarına götürdüğü beyaz mendil kıpkırmızı olur. "Diş etlerim kanadı" der, önemsemez.

Ertesi gün iyidir, arkadaşlarıyla buluşur, akşam yemeğinden sonra yine odasına çekilir, ağzından yine aynı sıvının aktığını hisseder, sakalı ve bıyığı kan içindedir, dehşetle karısına koşar, "Doktor bulun, doktor çağırın!" diye çığlık atar.

Doktor gelmeden kanama durur, temizlenir, doktorla şakalaşır, muayene sırasında yeniden kanama başlar, bilincini yitirir, kendine geldiğinde karısı Anna'ya "Hemen bir rahip çağır, günah çıkarmak ve şaraplı ekmek yemek istiyorum." der. Rahip geldiğinde yine kendini iyi hisseder, biraz şarap içer.

Sabah Anna'ya fısıldar,"Bu akşam öleceğim." der. Anna ağlamaya başlar, "Daha çok yaşayacaksın, güzel kitaplar yazacaksın." der ve ona İncil okur. O gece ölmez.

Ertesi gün, yani 28 Ocak'ta sayıklamalar başlar, dudaklarından sızan kanları durdurmak için Anna, ağzına buz parçaları tıktırır. Akşam sekizde doktor gelir, oda yarı karanlıktır, göz kapakları bile oynamaz, yarım saat sonra kalp atışları durur. (Bu tarih Rusların o zaman kullandıkları Julien takvimine göredir. Bu gün kullanılan Gregorien takvimine göre 9 Şubat'tır.)

31 Ocak günü yapılan cenaze töreninde, ünlüler başta olmak üzere otuz bin kişi tabutunun arkasında yürür.

Dostoyevski, Petersburg'ta, içinde besteci Aleksandır Boradin,Rimski Korsakov ve Peter İlyiç Çaykovski'nin bulunduğu Tikhvin Mezarlığı'nda yatmaktadır.

Dostoyevski, kuşaktan kuşağa giderek artan ilgiyle okunarak güncelliğini koruyan, insan ruhunun derinliklerine inen, psikolojik analizlerle okuru büyüleyen, dünya klasikleri arasında yer alan yapıtlarıyla, tüm edebiyat sevenlerin kalplerinde sonsuza dek yaşayacaktır

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü,
deneme, eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni: Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu:

Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba, Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran

Kapak düzenleme: MUSTAFA AZİZ DURMUŞ (azizdijital@gmail.com)

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini koymayı görev bilir.

Başka bir yerde yayınlanmış yazılar dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez. Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarıdır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti ödemez.

DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR
